

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาด้านพลเมืองศึกษาในหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม สำหรับนักเรียนระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556
 - 1.1 หลักการของหลักสูตร
 - 1.2 จุดหมายของหลักสูตร
2. วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม
 - 2.1 จุดประสงค์รายวิชา
 - 2.2 สมรรถนะรายวิชา
 - 2.3 คำอธิบายรายวิชา
3. หนังสือเรียน
 - 3.1 ความหมายและความสำคัญของหนังสือเรียน
 - 3.2 ลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีและเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียน
 - 3.3 หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ
4. พลเมืองศึกษา
 - 4.1 ความหมายของพลเมืองศึกษาในระบอบประชาธิปไตย
 - 4.2 ความเป็นมาของการจัดการศึกษาพลเมืองศึกษา
 - 4.3 คุณลักษณะความเป็นพลเมือง
 - 4.4 ความเป็นพลเมืองดี
 - 4.5 แนวคิดและรูปแบบการจัดการศึกษาด้านพลเมืองศึกษา
 - 4.6 การจัดหลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง
 - 4.7 แนวคิดเกี่ยวกับพลโลกศึกษา (Global Citizenship)
5. การวิเคราะห์
 - 5.1 ความหมายของการวิเคราะห์
 - 5.2 การวิเคราะห์หนังสือเรียน
 - 5.3 การวิเคราะห์เนื้อหา

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. ขอบเขตด้านหัวข้อและเนื้อหาพลเมืองศึกษาที่จะวิเคราะห์
8. กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์เนื้อหาด้านพลเมืองศึกษา

หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2557, หน้า คำนำ) ระบุว่า หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556 เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นให้สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 พระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เพื่อผลิตกำลังคนระดับฝีมือที่มีสมรรถนะวิชาชีพ มีคุณธรรมจริยธรรมและ จรรยาบรรณวิชาชีพ สามารถนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ตรงตามความต้องการของ ตลาดแรงงานในลักษณะ ผู้ปฏิบัติหรือประกอบอาชีพอิสระได้ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติและ แผนการศึกษาแห่งชาติโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกระบบและวิธีการเรียนได้ อย่างเหมาะสมตามศักยภาพ ตามความสนใจและโอกาสของตน ส่งเสริมให้มีการประสานความ ร่วมมือเพื่อจัดการศึกษาและพัฒนาหลักสูตรร่วมกันระหว่างสถาบัน สถานศึกษา หน่วยงาน สถาน ประกอบการและองค์กรต่างๆ ทั้งในระดับชุมชน ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

หลักการของหลักสูตร

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2557, หน้า 1) ระบุว่า หลักการของหลักสูตร คือ

1. เป็นหลักสูตรระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพหลังมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่าด้าน วิชาชีพที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติและประชาคม อาเซียน เพื่อผลิตและพัฒนาากำลังคนระดับฝีมือให้มีสมรรถนะ มีคุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณ วิชาชีพสามารถประกอบอาชีพได้ตรงตามความต้องการของสถานประกอบการและการประกอบ อาชีพอิสระ

2. เป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้เลือกรเรียนได้อย่างกว้างขวาง เน้นสมรรถนะเฉพาะด้านด้วย การปฏิบัติจริง สามารถเลือกวิธีการเรียนตามศักยภาพและ โอกาสของผู้เรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียน สามารถเทียบโอนผลการเรียน สะสมผลการเรียน เทียบความรู้และประสบการณ์จากแหล่งวิทยาการ สถานประกอบการและสถานประกอบอาชีพอิสระ

3. เป็นหลักสูตรที่สนับสนุนการประสานความร่วมมือในการจัดการศึกษาร่วมกันระหว่าง หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน

4. เป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้สถานศึกษา สถานประกอบการ ชุมชนและท้องถิ่น มีส่วน ร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้ตรงตามความต้องการและสอดคล้องกับสภาพยุทธศาสตร์ของภูมิภาค เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

จุดหมายของหลักสูตร

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2557, หน้า 2) ระบุว่า จุดหมายของหลักสูตร คือ

1. เพื่อให้มีความรู้ ทักษะและประสบการณ์ในงานอาชีพสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพ สามารถนำความรู้ ทักษะและประสบการณ์ในงานอาชีพไปปฏิบัติงานอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ เลือกริธีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสมกับตน สร้างสรรค์ความเจริญต่อชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติ

2. เพื่อให้เป็นผู้มีปัญญา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่เรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และการประกอบอาชีพ สามารถสร้างอาชีพ มีทักษะในการจัดการและพัฒนาอาชีพให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

3. เพื่อให้มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ มีความมั่นใจและภาคภูมิใจในวิชาชีพที่เรียน รักงาน รักหน่วยงานสามารถทำงานเป็นหมู่คณะได้ดี โดยมีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น

4. เพื่อให้เป็นผู้มีพฤติกรรมทางสังคมที่ดีงาม ทั้งในการทำงานการอยู่ร่วมกัน การต่อต้าน ความรุนแรงและสารเสพติด มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว หน่วยงาน ท้องถิ่นและประเทศชาติ อุทิศตนเพื่อสังคม เข้าใจและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีจิตสำนึกด้านปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี

5. เพื่อให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ มีคุณธรรมจริยธรรม และวินัยในตนเอง มีสุขภาพ อนามัยที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ เหมาะสมกับงานอาชีพ

6. เพื่อให้ตระหนักและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศ และโลกมีความรักชาติ สำนึกในความเป็นไทย เสียสละเพื่อส่วนรวม ดำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (2557, หน้า 75) ระบุว่า วิชาหน้าที่พลเมืองและ ศีลธรรม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุดประสงค์รายวิชา

1. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวและสถาบันทางสังคม สิทธิหน้าที่ของ พลเมืองดีและหลักธรรมของศาสนา

2. ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

3. ปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนที่ดีตามหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ

4. ตระหนักถึงการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงามในฐานะศาสนิกชนและพลเมืองดี

สมรรถนะรายวิชา

1. แสดงความรู้เกี่ยวกับสถาบันครอบครัวและสถาบันทางสังคม สิทธิหน้าที่พลเมืองดีและหลักธรรมของศาสนา
2. วิเคราะห์หลักการของวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต
3. นำหลักศาสนา หลักธรรม หลักกฎหมายมาประยุกต์ใช้เพื่อการเป็นพลเมืองดี

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของสถาบันครอบครัวและสถาบันทางสังคม วัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สิทธิหน้าที่ของพลเมืองดี ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ

หนังสือเรียน

ความหมายของหนังสือเรียน

นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนที่แตกต่างกันออกไปหลายท่าน ดังนี้

จินตนา ไบกาชุย (2534, หน้า 18) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนว่า หมายถึง หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้สำหรับการเรียน มีสาระตรงตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรอย่างถูกต้องครบถ้วน อาจจะมีลักษณะเป็นเล่ม เป็นแผ่นหรือเป็นชุดก็ได้ หนังสือเรียนแต่เดิมอาจจะเรียกชื่อต่างๆ กัน เช่น แบบเรียน แบบสอนอ่าน หนังสืออ่าน หนังสือประกอบการเรียน

กิดานันท์ มลิทอง (2536, หน้า 97) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนไว้ว่า เป็นสื่อการเรียนที่อยู่ในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ดีที่สุดวิธีหนึ่ง เนื่องจากสามารถอ่านได้ตามอัตราความสามารถของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะในส่วนใดที่ไม่เข้าใจก็สามารถอ่านทบทวนซ้ำในส่วนนั้นๆ

กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ (2538, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนว่า หมายถึง หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้สำหรับการเรียน มีสาระตรงตามที่ระบุไว้ในหลักสูตร อาจมีลักษณะเป็นเล่ม เป็นแผ่นหรือเป็นชุดก็ได้

จากความหมายของหนังสือเรียนตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พอจะสรุปความหมายของหนังสือเรียนได้ว่า หนังสือเรียน หมายถึง หนังสือที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาใดวิชาหนึ่งที่ถูกเรียบเรียงขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ถูกต้องและครบถ้วนสมบูรณ์ตามที่หลักสูตรได้กำหนดไว้ เพื่อใช้สำหรับการค้นคว้าเพิ่มเติมหรือเป็นสื่อในการเรียนการสอน

ความสำคัญของหนังสือเรียน

ความสำคัญของหนังสือเรียนนั้นมีผู้ให้ความหมายในแง่มุมต่างๆ ไว้ดังนี้

ดักลาส (Douglas,1958,p.543 อ้างใน วีระ พุ่มไม้, 2541, หน้า 13) ได้กล่าวสรุปถึงความสำคัญของหนังสือเรียนไว้ 7 ประการ คือ

1. ช่วยจัดลำดับและรวบรวมเนื้อหาวิชาในการเรียนการสอน
2. เป็นอุปกรณ์ที่มีเนื้อหาวิชาตามแนวหลักสูตร เพื่อให้นักเรียนได้ความรู้ครบถ้วนตามจุดประสงค์ของหลักสูตร
3. เป็นคู่มือแนะนำการจัดกิจกรรมเพิ่มเติมและช่วยวางโครงการทำงานของนักเรียนในห้องเรียน
4. ช่วยให้ครูตั้งจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม
5. กระตุ้นให้นักเรียนรู้จักคิดหาเหตุผล วิเคราะห์เปรียบเทียบ
6. ช่วยส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ ช่วยสรุปให้ง่ายพอเหมาะกับวัยและความสนใจของนักเรียน

7. ช่วยแนะแนวทางให้กับนักเรียนทดสอบทฤษฎีที่เรียนมาแล้วว่าเป็นจริงหรือไม่

แมกซ์เวลล์ (Maxwell,1951,pp.10-12 อ้างใน วีระ พุ่มไม้, 2541, หน้า 14) ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. เป็นแหล่งที่ให้ความรู้ที่ถูกต้อง
2. เป็นแหล่งวิชาการให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ
3. ช่วยเรียบเรียงเนื้อหาวิชาและเป็นมาตรฐานสำหรับครูในการเลือกเนื้อหาที่จะนำมาสอน
4. ช่วยประหยัดเวลา คือ ช่วยให้ครูได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องเสียเวลาในการค้นคว้ามากนัก

โรมีย์ (Romey,1958,p.50 อ้างใน วีระ พุ่มไม้, 2541, หน้า 14) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. หนังสือเรียนเป็นแหล่งวิชาการให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม
2. หนังสือเรียนช่วยเรียบเรียงเนื้อหาและเป็นมาตรฐานสำหรับครูในการเลือกเนื้อหาวิชาที่จะใช้สอนได้
3. หนังสือเรียนช่วยครูในการหาความรู้เพิ่มเติม โดยแนะนำแหล่งวิชาการให้ครูเสนอแนะกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสอน การเสนออุปกรณ์การสอนที่เกี่ยวข้องกับการเรียน
4. หนังสือเรียนช่วยเป็นศูนย์กลางให้ครูและนักเรียนทุกคนได้รู้และเข้าใจเนื้อหาเรื่องเดียวกันได้ตรงกัน

5. ช่วยประหยัดเวลา คือ ช่วยให้ครูทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องเสียเวลาในการศึกษาค้นคว้าวิชาการที่จะนำมาสอนมากนัก

ช่วงชัย ทาเวียง (2532, หน้า 14) ได้สรุปถึงความสำคัญของหนังสือเรียน ไว้ดังนี้

ความสำคัญของหนังสือเรียนต่อครูผู้สอน คือ

- 1.1 เป็นเครื่องชี้แนะเกี่ยวกับการจัดเนื้อหาและวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการสอน
- 1.2 เป็นเครื่องชี้แนะในการวางแผนการสอน การเรียงลำดับความสัมพันธ์ของเนื้อหา
- 1.3 เป็นเครื่องช่วยประหยัดเวลา ทำให้ครูทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ต้องเสียเวลาในการศึกษาค้นคว้าให้มากนัก
- 1.4 เป็นตัวเสนอการนำหลักสูตรและข้อเท็จจริงของเนื้อหาไปใช้
- 1.5 เป็นแหล่งความรู้และกระตุ้นให้เกิดการศึกษาค้นคว้า

ความสำคัญของหนังสือเรียนต่อนักเรียนคือ

- 2.1 เป็นแหล่งให้นักเรียนได้อ่านและค้นคว้าในสิ่งที่นักเรียนไม่เข้าใจ
- 2.2 เป็นศูนย์กลางให้นักเรียนทุกคนได้รู้และเข้าใจเนื้อหาเรื่องเดียวกัน ได้ตรงกัน
- 2.3 กระตุ้นให้นักเรียนรู้จักคิดหาเหตุผล วิเคราะห์ เปรียบเทียบ

จากการที่นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของหนังสือเรียน สามารถสรุปได้ว่าหนังสือเรียนนั้นเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนที่มีความสำคัญ เป็นแหล่งความรู้วิทยาการโดยมีเนื้อหาวิชาตามแนวหลักสูตร หนังสือเรียนจึงมีความสำคัญทั้งต่อครูผู้สอนและตัวผู้เรียน เพราะหนังสือเรียนที่ดีต้องเป็นเครื่องมือที่ให้แนวทางแก่ครูในการจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยให้นักเรียนประสบผลสำเร็จในการเรียนการสอน ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพของหนังสือเรียนให้ดียิ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก และในการพัฒนาคุณภาพหนังสือเรียนก็ต้องมีแนวทางในการพัฒนาที่ชัดเจนด้วย

ลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีและเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียน

ในปัจจุบันนั้นมีการจัดพิมพ์หนังสือเรียนออกมาจำหน่ายตามร้านหนังสือทั่วไปมากมายหลายเล่มหลายสำนักพิมพ์ในหลายวิชา มีทั้งที่จัดพิมพ์โดยหน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการและที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เอกชน จำเป็นต้องมีการพิจารณาหนังสือเหล่านั้นว่ามีคุณภาพเหมาะสมกับการนำไปใช้หรือไม่ จึงมีนักวิชาการทางด้านหลักสูตรหลายท่านได้กล่าวถึงลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีและเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนในส่วนที่เกี่ยวกับเนื้อหาไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

ปทุม พงษ์สุชาติ (2524, หน้า 19-20) ได้วิเคราะห์ลักษณะของหนังสือเรียนจากแหล่งต่างๆ แล้ว ได้สรุปคุณลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี ไว้ดังนี้คือ

1. เนื้อหาต้องตรงตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และจำนวนเรื่องที่เขียน ควรมีครบตามประมวลการสอนที่กำหนดไว้

2. เนื้อหาส่วนที่เป็นข้อเท็จจริงต้องถูกต้องตามความเป็นจริง

3. เนื้อหาส่วนที่เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เรียน ต้องเขียนขึ้น โดยปราศจากอคติหรือความลำเอียงเป็นส่วนตัว

4. เนื้อหาที่เสนอมีมากมาย ละเอียด เหมาะสมกับระดับชั้นของผู้เรียน

5. การเสนอของเนื้อหาและการจัดทำหนังสือทั้งหมด ทำโดยคำนึงถึงหลักจิตวิทยาเป็นสำคัญ

6. การเขียนเนื้อหาควรเขียนให้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปตลอดเล่ม

7. การเสนอตัวอย่างควรมีปริมาณพอเหมาะและตัวอย่างนั้นๆควรมีคุณภาพที่ดีและเหมาะสมที่นำเสนอ

8. เนื้อหาไม่ควรมีมากเกินไป จนเวลาเรียนที่กำหนดไว้ไม่เพียงพอ

9. การใช้ภาษาในการพรรณนา อธิบายเนื้อหาหรือภาพประกอบ ต้องเป็นภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย สำนวนภาษาสละสลวย เป็นตัวอย่างที่ดีในการใช้ภาษาได้

10. เนื้อหาในเล่มควรใช้ได้กับการสอนหลายๆแบบ

11. ผู้เขียนควรเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เรียน โดยตรง

12. ภาพประกอบ แผนภูมิ กราฟ ฯลฯ ต้องมีขนาดโตพอเหมาะ ชัดเจนตรงตามเนื้อเรื่องและนำมาเสนอในที่ที่เหมาะสม

13. ควรมีเชิงอรรถและบรรณานุกรม เพื่อแสดงหลักฐานการค้นคว้า ยืนยันข้อเท็จจริงในหนังสือนั้น และเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้เรียน ได้ค้นคว้าต่อไป

14. ส่วนประกอบของหนังสืออื่นๆ เช่น ปก กระดาษที่พิมพ์ ควรใช้ชนิดที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านได้และดูแข็งแรงทนทาน

(Wesley, 1950 อ้างใน สุณารักษ์ ฟองวาริน, 2553, หน้า 18) กล่าวถึงบทบาทของครูที่ต้องมีหน้าที่คัดเลือกหนังสือเรียนที่คิดว่าดีที่สุดในแต่ละวิชาและเหมาะสมที่สุดสำหรับผู้เรียนเพื่อใช้เป็นหนังสือเรียน โดยหนังสือเรียนที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1. ควรมีเนื้อเรื่อง คำอธิบาย รูปภาพ กิจกรรม แบบฝึกหัด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวิชานั้นๆ

2. ควรมีเนื้อเรื่องครบถ้วนตามหลักสูตร ข้อความกะทัดรัด คำอธิบายชัดเจน เข้าใจง่าย

3. สำนวนภาษาที่สละสลวยเหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน มีการจัดระเบียบวางลำดับบทเรียนก่อนหลังตามหลักวิชา เพื่อความสะดวกต่อการเรียนการสอน แบ่งบทเรียนออกเป็นหน่วย

มีเนื้อหาวิชาเหมาะสมที่จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจในแต่ละหน่วยได้ในเวลาอันสมควร มีเวลาทบทวนและหาความรู้เพิ่มเติมได้

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 อ้างใน สุณารักษ์ ฟ่องวาริน, 2553, หน้า 19-20) ได้เสนอแนวทางในการเลือกหนังสือเรียนไว้ว่า ครูจะเลือกหนังสือเรียนที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนของตนได้ดีที่สุดต่อเมื่อครูได้ลงมือศึกษาหนังสือเรียนนั้นๆ โดยตลอดและมีข้อควรพิจารณาในการเลือกหนังสือเรียนดังต่อไปนี้

ลักษณะภายนอก คือ ส่วนประกอบของหนังสือเรียนที่นำมาใช้ประกอบการพิจารณาเลือกหนังสือเรียน เป็นข้อมูลเบื้องต้น ได้แก่ จุดประสงค์ คุณสมบัติของผู้อ่าน เป้าหมาย เนื้อหา สิ่งที่จะช่วยเสริมการเรียนรู้การสอน และเทคนิคการพิมพ์และภาพประกอบ

ลักษณะภายใน ครูควรเลือกสรรวิเคราะห์หนังสือเรียนที่เหมาะสมกับผู้เรียนของตนอย่างดีที่สุด โดยพิจารณาประเด็นดังนี้ จุดประสงค์ เนื้อหา การเสนอเนื้อหา สิ่งช่วยเสริมการเรียนรู้การสอน และการใช้ภาษา (Inlow, 1963 อ้างใน สุณารักษ์ ฟ่องวาริน, 2553, หน้า 20) ได้ให้เกณฑ์การคัดเลือกหนังสือเรียนไว้ดังนี้ว่า

1. เป็นหนังสือเรียนที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์ต่างๆ
2. ผู้แต่งมีความรู้และความสามารถในระดับชั้นนั้นๆเป็นอย่างดี
3. เนื้อหาวิชาของหนังสือเรียน ได้มาตรฐานตามหลักวิชาการและเป็นที่ยอมรับในด้านต่างๆ อันได้แก่
 - 3.1 มีจุดมุ่งหมายและวิธีการสอนเนื้อหาที่ดี
 - 3.2 เหมาะสมกับระดับชั้นและวัยของผู้เรียน
 - 3.3 มีบทอภิปรายแสดงความคิดเห็นและให้ความคิดรวบยอด
 - 3.4 มีการขยายความและให้ความหมายของข้อความสำคัญ
 - 3.5 มีการกล่าวถึงสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ๆ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ
4. แนวการเขียนตรงตามมาตรฐานซึ่งเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน มีข้อความที่ความหมายชัดเจน ใช้ถ้อยคำน่าสนใจและชวนอ่าน ใช้ศัพท์เหมาะสมกับระดับผู้ใช้หนังสือเรียน ให้ความคิดรวบยอดที่อ่านแล้วเข้าใจง่ายและมีการวางแผนการเสนอเนื้อหาอย่างเหมาะสม
5. หนังสือเรียนควรมีรูปเล่มสวยงาม เช่น กระดาษมีคุณภาพดี ตัวอักษรอ่านง่าย ขนาดรูปเล่มน่าอ่าน ปกมีสีสวยงาม
6. มีเอกสารอ้างอิงและแหล่งที่มาของข้อมูล
7. มีสารบัญ คำนำ อภิธานศัพท์ และดรชนี

(Young และ Reigeluth, 1988 อ้างใน สุณารักษ์ ฟ่องวาริน, 2553, หน้า 20-21) เสนอวิธีการในการเลือกหนังสือเรียนว่าควรทำการพิจารณาหนังสือเรียนภายใต้การกำหนดขอบเขตจากความต้องการจำเป็นพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้โดยพิจารณาจากความเหมาะสมและควรจัดทำแบบฟอร์มสำหรับใช้พิจารณาเลือกหนังสือเรียน วิธีการที่จะมีประสิทธิภาพสำหรับการจัดการเลือกหนังสือเรียนโดยคณะกรรมการจะต้องพิจารณาจาก 5 ประเด็นที่ใช้เกณฑ์อย่างง่าย อันได้แก่ 1) สาระสำคัญของเนื้อหา 2) เป็นที่ยอมรับของสังคม 3) การออกแบบการสอน 4) สามารถอ่านเข้าใจง่าย 5) คุณภาพของการผลิต ส่วนในขั้นตอนสุดท้ายนั้น คณะกรรมการจะทำการพบกันเพื่ออภิปรายและวิพากษ์หนังสือเรียนแต่ละเล่ม เพื่อตัดสินคุณค่านำมาซึ่งการตัดสินใจเลือกหนังสือเรียน ในขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญเพราะคณะกรรมการจะทำการให้น้ำหนักคะแนนตามเกณฑ์ที่จะใช้ปรากฏในแบบฟอร์มที่ถูกสร้างขึ้น

(Crismore, 1989 อ้างใน สุณารักษ์ ฟ่องวาริน, 2553, หน้า 21) ได้ศึกษาเนื่องการปฏิรูปการเลือกและการใช้หนังสือเรียน โดยผ่านประเด็นการใช้หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ชั้นเรียนมัธยมศึกษาของโรงเรียนแห่งหนึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งส่วนหนึ่งของการวิจัยได้ทำการศึกษาถึงเกณฑ์ของหนังสือเรียนสังคมศึกษาที่พึงประสงค์ตามการรับรู้ของผู้เรียน ผู้ปกครอง ครูและผู้บริหาร ผลพบว่า กลุ่มของผู้เรียนและผู้ปกครองรวมกัน มีจำนวนเกณฑ์ของหนังสือเรียนที่พึงประสงค์มากกว่ากลุ่มของครูและผู้บริหารรวมกัน ผู้วิจัยได้อภิปรายว่า แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงผู้เรียนในฐานะผู้ใช้หนังสือเรียนที่มีความต้องการอยากจะให้หนังสือเรียนเป็นไปตามเกณฑ์ที่พึงประสงค์ โดยเกณฑ์เหล่านั้นได้แก่

- 1) ความน่าสนใจของหนังสือเรียนและเร้ากระตุ้นการอยากเรียนของผู้เรียน
- 2) การสร้างทัศนคติ คุณค่าและความรู้สึกที่ดีต่อศาสตร์
- 3) อ่านและทำการศึกษด้วยตนเองได้ง่าย
- 4) ทำความเข้าใจในรูปภาพ แผนภาพประกอบได้ง่าย
- 5) ความเป็นปัจจุบันและทันสมัย
- 6) มีการอธิบายนิยามศัพท์อย่างชัดเจน
- 7) มีการสรุปและมีคำถามที่ชวนให้คิดตอบท้ายบทเรียน

หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ

ขอบเขตเนื้อหาและความสำคัญของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ

จันทนา บัวทอง (2559, หน้า คำนำ) ระบุว่าในการเรียบเรียงวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556 ของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว สถาบันทางสังคม

คุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและค่านิยม สิทธิหน้าที่ของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และปฏิบัติตนตามหลักศาสนา หลักธรรมที่ตนนับถือ ตระหนักถึงการดำรงชีวิตที่ถูกต้องและปฏิบัติตนเป็นศาสนิกชนและพลเมืองที่ดี การเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย ประกอบด้วยคุณธรรม 3 ประการ คือ 1. การวชิธรรม หมายถึง การมีความเคารพซึ่งกันและกัน 2. สามัคคีธรรม หมายถึง การร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม และ 3. ปัญญาธรรม หมายถึง การใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

กิจจา บานชื่น (2558, หน้า คำนำ) ระบุว่า หนังสือหมวดวิชาทักษะชีวิต วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รหัส 2000-1501 ตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) พุทธศักราช 2556 ฉบับปรับปรุงหลักสูตรใหม่ มีทั้งหมด 10 หน่วยการเรียนรู้ คือ หน่วยที่ 1 เรื่องสถาบันทางสังคม หน่วยที่ 2 เรื่องสถาบันครอบครัว หน่วยที่ 3 คือวัฒนธรรม คุณธรรม และจริยธรรม หน่วยที่ 4 เรื่องค่านิยมในสังคมไทย หน่วยที่ 5 เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หน่วยที่ 6 เรื่องการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข หน่วยที่ 7 เรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองดี หน่วยที่ 8 ศาสนาในประเทศไทย หน่วยที่ 9 เรื่องศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หน่วยที่ 10 เรื่องศาสนาพิธีและวันสำคัญทางศาสนาพุทธ

วิชัย ภูโยธิน และชำนาญ เกิดพิบูลย์ (2559, หน้า คำนำ) ระบุว่า หนังสือหมวดวิชาทักษะชีวิต วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รหัส 2000-1501 เล่มนี้ บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด จัดทำให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวและสถาบันทางสังคม วิถีไทย สิทธิหน้าที่ของพลเมืองดี การปกครองไทยในปัจจุบัน กฎหมาย การดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พระพุทธศาสนาและศาสนาสำคัญในสังคมไทย เพื่อปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักกฎหมายและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ หนังสือเรียนเล่มนี้ เนื้อหาในแต่ละหน่วยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสอดคล้องและครอบคลุมตามจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชาและคำอธิบายรายวิชา โดยนำเสนอเนื้อหาให้เกิดความเข้าใจง่าย เหมาะสมกับผู้เรียน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในวิชาชีพและในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

สุชาดา วราหพันธ์ (2558, หน้า คำนำ) ระบุว่า ฝ่ายวิชาการ บริษัท สำนักพิมพ์เอ็มพันธ์ จำกัด ได้จัดทำหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รหัส 2000-1501 ตรงตามจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชา คำอธิบายรายวิชา หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556 ของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา หนังสือเรียนเล่มนี้แบ่งเป็น 4 ตอน 14 หน่วย ดังนี้ ตอนที่ 1 ประกอบไปด้วย 1.สถาบันทางสังคมและสถาบันครอบครัว และ 2.การจัดระเบียบทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม ตอนที่ 2 ประกอบไปด้วย 1. สังคมไทย วัฒนธรรมไทย คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และภูมิปัญญาไทย ตอนที่ 3 ประกอบไปด้วย 1. การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมี

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 2. สิทธิหน้าที่ของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย 3. พลเมืองดีตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และตอนที่ 4 ประกอบไปด้วย 1.ศาสนากับการดำเนินชีวิต 2. พุทธประวัติ วันสำคัญ องค์ประกอบทางพระพุทธศาสนาและเรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก 3. หลักธรรมและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา 4. หน้าที่ชาวพุทธและศาสนิกชนตัวอย่าง 5. มารยาทชาวพุทธ 6. ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 7. ศาสนาคริสต์ และ 8. ศาสนาอิสลาม

ธีรนนท์ ไกรเลิศ (2558, หน้าคำนำ) ระบุว่า หนังสือเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รหัส 2000-1501 เล่มนี้ จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมตามจุดประสงค์รายวิชา คำอธิบายรายวิชาและสมรรถนะรายวิชา หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556 ของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้มีการปรับรายวิชาและเนื้อหาสาระของรายวิชาในหมวดทักษะชีวิต ให้สอดคล้องกับข้อสั่งการของคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และการขับเคลื่อนนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2558 เพื่อใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้และประกอบการจัดการเรียนการสอนวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม โดยผู้จัดทำได้วิเคราะห์จุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา เพื่อนำมาเรียบเรียงโดยเนื้อหาแบ่งออกเป็น 8 หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย หน่วยที่ 1 สถาบันทางสังคม หน่วยที่ 2 สถาบันครอบครัว หน่วยที่ 3 วัฒนธรรม หน่วยที่ 4 คุณธรรม จริยธรรม หน่วยที่ 5 ค่านิยม หน่วยที่ 6 การปกครองระบอบประชาธิปไตย หน่วยที่ 7 สิทธิพลเมืองและหน้าที่พลเมือง หน่วยที่ 8 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับศาสนา และหน่วยที่ 9 หลักธรรมเพื่อการดำเนินชีวิต

จากการที่นักการศึกษาหลายท่าน ได้กล่าวถึงเนื้อหาของหนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพ สามารถสรุปได้ว่า หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ได้เน้นให้ผู้เรียนศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญของสถาบันครอบครัวและสถาบันทางสังคม วัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สิทธิหน้าที่ของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ ซึ่งสอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชาและคำอธิบายรายวิชาของวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม เป็นอย่างดี

พลเมืองศึกษา

ความหมายของพลเมืองศึกษาในระบอบประชาธิปไตย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 42) ได้ระบุว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้พลเมืองมีความเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ

แนวคิดของการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างพลเมืองดังกล่าวมีมานับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ด้วยตระหนักว่าประชาธิปไตยจะพัฒนาได้ ประชาชนต้องมีการศึกษาและมีความรู้เป็นพื้นฐาน แผนการศึกษาแห่งชาติมีการพัฒนาปรับปรุงเพื่อความเหมาะสมตามสถานการณ์บ้านเมืองและความต้องการสร้างพลเมืองของยุคสมัยต่อมา

การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง หมายถึง การศึกษาที่มุ่งปลูกฝังให้ประชาชนของรัฐมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสม มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นต่อการปกครอง รู้จักสิทธิหน้าที่และการปกป้องสิทธิของบุคคลและประโยชน์สาธารณะ มีความรู้มีความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีคุณภาพและอยู่บนข้อเท็จจริงและเหตุผล และรวมถึงการมีทักษะในการเป็นพลเมืองด้วย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 42) ได้ให้ความหมายของพลเมืองศึกษาหรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไว้ว่า หมายถึง การศึกษาที่ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าการเมืองเป็นเรื่องของทุกคนสามารถเข้าถึงได้ มีสิทธิและสามารถใช้อำนาจทางการเมืองและมีทักษะในการเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียม โดยปราศจากการครอบงำทางการเมือง มีความเป็นกลางและมีจรรยาบรรณ มีการส่งเสริมให้เกิดความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในการเมืองและเรื่องที่มีการเมืองมีผลต่อชีวิตตัวเอง

Hebert, Yvonne and Sears, Alan (2007, อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2557, หน้า 42) ได้ให้ความหมายของพลเมืองศึกษาหรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไว้ว่า หมายถึง การสร้างบุคคลให้มีความรู้เรื่องระบอบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตย และมีทักษะในการมีส่วนร่วมทางสังคมและทางเศรษฐกิจ และมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

กล่าวโดยสรุปแล้ว พลเมืองศึกษาหรือการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้น มีความหมายคือ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย คือการจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ตระหนักและมั่นใจในการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ทักษะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย เกิดทัศนคติและแรงจูงใจในการกระทำหรือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงวิถีแห่งประชาธิปไตย

ความเป็นมาของการจัดการศึกษาพลเมืองศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 43) ระบุว่า การจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองหรือพลเมืองศึกษาในบริบทของสังคมไทย เน้นน้ำหนักไปที่การพัฒนาให้พลเมืองให้เป็นคนดีที่มีลักษณะปัจเจก เน้นเรื่องของคุณธรรม จริยธรรม การศึกษาเป็นลักษณะของ

การศึกษาเชิงจริยธรรม (Moral education) หรือ ลักษณะนิสัยศึกษา (Character education) ต่อมาในระยะหลังเริ่มให้ความสำคัญกับความรู้ความเข้าใจเชิงการเมือง (Political education) มากขึ้นดังนี้

ศิริวรรณ ศรีพหล (2552, อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 43) ระบุว่า การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองนับเป็นหน้าที่หลักของการศึกษา มีแนวคิดนี้มาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณแล้ว การมองการศึกษาในทฤษฎีของชาวกรีกโบราณ หมายถึงการเป็นคนดีและเป็นพลเมืองดี ในจุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของประเทศใดก็ตาม ก็คือ การสร้างความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนของชาติ ในอันที่จะดำรงชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองนี้ ปรากฏชัดอยู่ในสาระของหลักสูตรทุกระดับชั้นสำหรับประเทศไทยนั้นเมื่อมีการใช้หลักสูตรในระยะแรก กำหนดให้ผู้เรียนเป็นคนดี เช่นหลักสูตรปี พ.ศ. 2452 กรมการศึกษาธิการ ออกหลักสูตรประโยคมูลศึกษา กำหนดให้มีวิชาจรรยาบรรณอยู่ด้วย โดยวางความมุ่งหมายไว้ว่า

“ให้เป็นการกลมกล่อมนิสัยใจคอ ฝึกตัดให้มีสันดานดี คือให้ผู้ตั้งอยู่ในที่ชอบเป็นต้นว่า ให้มีความสุจริตในกิจการทั้งปวง มีความอ่อนน้อม สุภาพอยู่ในถ้อยคำและความบังคับบัญชาของผู้ใหญ่ รวมความคือ ต้องหัดเป็นเด็กดี ทำมาหากินแต่ในทางชอบ สมควรแก่ฐานะที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินสืบไป” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2503, หน้า 145)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 45) ระบุว่า หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้กำหนดให้มีการจัดการเรียนการสอนสาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม ไว้ในทุกชั้นปี โดยเน้นสาระเกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญของการเป็นพลเมือง ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 46-47) ระบุว่า “พลเมืองศึกษา” เป็นกลไกหนึ่งที่ประเทศประชาธิปไตยทั่วโลกมุ่งปลูกฝังเยาวชนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจและค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับอุดมการณ์ และกระบวนการทำงานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ถือว่าเป็นการเตรียมสร้างพลเมืองของประเทศไว้ตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็ก

การเตรียมพลเมืองมีองค์ประกอบที่สำคัญ อย่างน้อย 3 ประการ คือ

ประการแรก การมีความรู้ความเข้าใจในอุดมการณ์และค่านิยมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

ประการที่สอง การพัฒนาทักษะทางสติปัญญา การใช้เหตุผลในการคิด การวิพากษ์วิจารณ์ และทักษะการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ประการที่สาม การพัฒนาคุณลักษณะบางประการ เช่น การรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างจากตน ความอดทน อดกลั่น ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

ผู้มีส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการปลูกฝังและพัฒนาจิตสำนึกดังกล่าวให้กับเด็กและเยาวชน คือ โรงเรียน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และสื่อสารมวลชน อย่างไรก็ตามในสังคมสมัยใหม่ ได้มีการพัฒนาระบบการศึกษาขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่สานต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับความต้องการของสังคม โรงเรียนจึงเป็นผู้รับผิดชอบต่อ “พลเมืองศึกษา” ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 48) ระบุว่า สำหรับประเทศไทยนั้นในยุค 2475 เป็นสังคมประชาธิปไตยเริ่มแรก การสอนการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้นรัฐเป็นผู้กำหนด ต่อมาในยุคประชาธิปไตยเบ่งบาน หลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง เน้นไปที่การออกแบบหลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิตหลัง 2520 ยุคนายสมักร สุนทรเวช และนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เน้นไปที่เอกลักษณ์วัฒนธรรมและความมั่นคงของชาติ หลังรัฐธรรมนูญ 2540 อุดมการณ์ประชาธิปไตยเติบโตเน้นให้สร้างพลเมืองที่มีเหตุผล มองโลกในแง่ดี มีส่วนร่วมในการสร้างสังคมเข้มแข็ง หลักสูตรไปผสานกับกระแสโลกาภิวัตน์ เน้นไปในเรื่องธรรมาภิบาล ซึ่งก็ยังคงมีสาระการสอนหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมในหลักสูตรการศึกษา เช่นเดียวกับยุคก่อนๆ เพียงแต่เน้นเกี่ยวกับประชาธิปไตยมากขึ้น อย่างไรก็ตามการที่จะให้หลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นเครื่องมือในการสร้างพลเมืองที่ดีให้กับสังคม โดยเน้นเรื่องประชาธิปไตยนั้นจะต้องเข้าใจในจุดอ่อนจุดแข็งของประชาธิปไตยเบื้องต้นด้วย คือวัฒนธรรมประชาธิปไตยซึ่งเป็นวิถีชีวิต

วิชัย ต้นศิริ (2541 อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 48) ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและวิชาหน้าที่พลเมืองในประเทศไทยไว้ว่า

สำหรับสังคมไทย คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการ เมื่อ พ.ศ. 2475 และหลักการที่สำคัญอันหนึ่งคือ หลักการศึกษาและนโยบายของคณะราษฎร ก็คือ ขยายการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี ให้ครบทุกหมู่บ้านภายใน 10 ปี หลังประกาศรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ปี พ.ศ. 2475 และการจัดการศึกษาขั้นประถมศึกษาจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเป็นระบบรัฐสภาที่สมบูรณ์แบบ แต่ไม่มีรายละเอียดในนโยบายการจัดการศึกษาว่าจะมีวิธีการอย่างไรในการสร้างความเป็นพลเมืองนี้ อย่างไรก็ตามพวกเราเติบโตมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และภายหลังยังจดจำวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมได้ดีว่าเป็น

วิชาที่น่าเบื่อหน่าย และเรียนแล้วก็ไม่ค่อยเข้าใจ ภายหลังเมื่อมีการปรับปรุงหลักสูตร พ.ศ.2521 ในระบบประถมศึกษาได้ล้มแนวการสอนวิชาต่างๆแยกแยะออกจากกัน โดยบูรณาการวิชาสังคมศึกษาและวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกันเรียกว่า วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ส่วนวิชาศีลธรรมก็จัดไว้ในกลุ่มวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย ส่วนในระดับมัธยมศึกษาก็มีเรื่องของหน้าที่พลเมืองในหมวดวิชาสังคมศึกษาใน พ.ศ. 2533 ได้เพิ่มวิชาพุทธศาสนากลับเข้ามาใหม่ในระดับมัธยมศึกษา และในระดับนี้วิชาหน้าที่พลเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิชาสังคมศึกษา แต่จริงๆ ก็สอนแยกกัน ตำราหน้าที่พลเมืองในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นก็จะกล่าวถึงระบบการปกครองอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

กล่าวโดยสรุปแล้วนั้น ในสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและในกำกับของกระทรวงศึกษาธิการ หลักสูตรและตำราด้านพลเมืองศึกษานั้นมีความชัดเจน แต่วิธีการสอนจะหนักไปในการอธิบายแนวคิด หลักการตามกฎหมาย เป็นการสอนตามระบบการสร้างความรู้ ขณะเดียวกันสถานศึกษาก็จะมีโครงการประชาธิปไตยในโรงเรียนซึ่งส่งเสริมให้เด็กนักเรียน โดยเฉพาะระดับประถมศึกษาได้จัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ทักษะด้านการปกครองแบบประชาธิปไตย จัดให้มีสภานักเรียน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดการสร้างวัฒนธรรมพลเมือง

คุณลักษณะความเป็นพลเมือง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 51) ระบุว่า ในแต่ละสังคมมีการกำหนดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองที่ชาติต้องการแตกต่างกันไป แต่มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ มีคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ เป็นกำลังสำคัญของชาติ ให้ดำรงคงอยู่ตลอดกาลนาน ทั้งนี้การกำหนดคุณลักษณะร่วมของพลเมือง มีกรอบในการพัฒนาจนมาเป็นลักษณะพลเมืองที่ชาติต้องการ ชาติต่างๆ จึงมีความปรารถนาที่ต้องมี “พลเมือง” ที่มีคุณลักษณะตามระบอบการปกครองของชาตินั้น

ลักษณะของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นสากลนั้น ได้มีการทำการศึกษาวิจัยจากนักวิชาการจากทุกทวีปรวมกัน เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และได้พิมพ์เผยแพร่ไปทั่วโลก โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การเป็นผู้มีความรู้ มีการศึกษาและความสามารถที่จะมองเห็น และเข้าใจสังคมของตนเองและสังคมโลกเช่นสมาชิกของสังคมโลก
2. มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นและรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและผู้อื่นในบทบาทส่วนตัวและต่อสังคม
3. มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับและอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
4. มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์ห้อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ
5. มีความเต็มใจที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยท่าทีสันติ ไม่ใช้ความรุนแรง

6. มีความเต็มใจที่จะเปลี่ยนการใช้ชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม
7. มีความสามารถที่จะเข้าใจและปกป้องสิทธิมนุษยชน
8. มีความเต็มใจและมีความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

สิริวรรณ ศรีพหล (2552 อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 52) ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองไว้ กล่าวคือ ในแต่ละยุคสมัย คุณลักษณะความเป็นพลเมืองจะแปรเปลี่ยนไป เช่น การเน้นว่าพลเมืองต้องมีความรักและเสียสละเพื่อประเทศชาติ หรือการเน้นว่าพลเมืองต้องรู้จักหน้าที่ของของตนตามระบอบของประเทศนั้นๆ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 52) ระบุว่าคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ชี้ให้เห็นว่าคุณสมบัติการเป็นพลเมืองดีควรเป็นดังนี้

1. เป็นผู้มีความเข้าใจวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน ใช้สิทธิของตนภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม
2. เป็นผู้ที่มีศีลธรรม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษานขนบธรรมเนียมประเพณีร่วมวัฒนธรรมไทย สามารถที่จะถ่ายทอดคุณค่าและความภาคภูมิใจไปสู่ลูกหลาน
3. เป็นผู้ที่จัดระบบชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ปรับตนเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดี
4. เป็นผู้ที่มีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์
5. เป็นผู้ที่รักความสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจารณ์ญาณที่พิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว มีเหตุผล

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2547 อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 52) ได้ศึกษาคุณลักษณะสำคัญที่พึงประสงค์ของคนไทยตามแต่ละช่วงวัย โดยการศึกษานี้ได้กำหนดเฉพาะคุณลักษณะหลักที่สำคัญของคนไทย 10 ลักษณะ โดยตั้งอยู่บนฐานคิดว่าคุณลักษณะดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก อันจะมีส่วนในการนำพาบุคคลและประเทศชาติให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้น ได้แก่

1. มีความสามารถในการคิด
2. มีคุณธรรม ซื่อสัตย์และรักความถูกต้อง
3. ร่างกายแข็งแรง สุขภาพดีและสูงใหญ่
4. รักการเรียนรู้
5. มีสุขภาพจิตดี
6. ขยัน อดทน ทุ่มเท ทำงานหนัก
7. มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม

8. มีระเบียบวินัย
9. รู้รอบด้านและเท่าทันเหตุการณ์
10. เห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 54) ระบุว่า หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ว่าหลักสูตรมุ่งพัฒนา ผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขใน ฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์
2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีวินัย
4. ใฝ่เรียนรู้
5. อยู่อย่างพอเพียง
6. มุ่งมั่นในการทำงาน
7. รักความเป็นไทย
8. มีจิตสาธารณะ

การกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนนี้ถือเป็นการกำหนด “อุปนิสัย” ของพลเมือง ที่ชาติต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่าคุณลักษณะดังกล่าวจะช่วยให้ผู้เรียน ดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและสามารถเป็นพลเมืองด้วย อย่างไรก็ตามการนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิด คุณลักษณะหรืออุปนิสัยในตัวผู้เรียนนั้นไม่อาจเกิดขึ้นได้ง่าย เนื่องจากให้คำนิยามหรือคำอธิบายยังไม่ชัดเจน ตัวอย่างเรื่อง “รักชาติ” จะพิจารณาเฉพาะที่ “การยืนตรง เมื่อได้ยินเสียงเพลงชาติ” ก็ จะดูเป็นนิยามที่ดูง่ายเกินไปก็นำไปสู่การตั้งคำถามว่าคืออะไร จะแสดงออกอย่างไร ความที่ไม่มี ความชัดเจนหรือรายละเอียดพอก็ไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาตามเจตนารมณ์ของชาติได้อย่างชัดเจนนัก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 55-56) ระบุว่า คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองด้านการพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็น พลเมืองดี ได้กำหนดความเป็นพลเมือง โดยมีการวิเคราะห์จุดอ่อนของพลเมืองในสังคมไทยและ กำหนดคุณลักษณะของพลเมืองเพื่อเป็นเป้าหมายร่วมในการพัฒนาพลเมืองดังนี้

- 1) มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (Independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบ อุปถัมภ์
- 2) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น
- 3) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง

4) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าของกันมองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวโค้ง

5) เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

6) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 56) ระบุว่าปี 2557 นโยบายด้านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมืองของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (คสช.) “ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนในไทยได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นไทย รักชาติ ศาสนาและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย มีความปรองดองสมานฉันท์เพื่อสันติสุขในสังคมไทย”

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 56) ระบุว่าพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ กล่าวในรายการ “คืนความสุขให้คนในชาติ” เมื่อคืนวันที่ 11 กรกฎาคม 2557 ความตอนหนึ่งว่า

“สิ่งที่คนไทย ประเทศไทยยังเป็นปัญหาและต้องพัฒนาอย่างเร่งด่วน ต้องมีความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในทุกระดับชั้นทุกเพศทุกวัย เรื่องที่หนึ่ง อยากจะเรียนว่า เราน่าจะกำหนดค่านิยมหลักของคนไทยขึ้นมาให้ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อเราจะสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง ฉะนั้นคนไทยต้องเข้มแข็งก่อน คนในชาติจะต้องเป็นอย่างไรดังนี้

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม
5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เพื่อแผ่และแบ่งปัน
7. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี

11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา

12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง คุณลักษณะของพลเมืองเหล่านี้ เป็นเป้าหมายที่ทุกฝ่ายของสังคมควรมีความชัดเจนและเข้าใจตรงกันถือเป็นวิสัยทัศน์ร่วมที่จะพัฒนาร่วมกัน

ความเป็นพลเมืองดี

ความหมายของพลเมืองดี

การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะเป็นพลเมืองดีของสังคม ประเทศชาติได้นั้นต้องมีการประพฤติปฏิบัติตามระเบียบและกฎเกณฑ์ที่สังคมสร้างขึ้นมา มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง รู้จักสถานภาพและบทบาทของตนเองเป็นอย่างดี และปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพหรือสิทธิมนุษยชนของบุคคลอื่น ซึ่งจากการศึกษาในเรื่องความหมายของพลเมืองดีนั้น ก็มีข้อคิดเห็นดังนี้

กรมวิชาการ (2544, หน้า 154) ให้ความหมายว่า พลเมืองดี หมายถึง คุณลักษณะของพลเมืองที่เหมาะสมกับสภาพสังคมนั้นๆ หรือที่สังคมนั้นๆ คาดหวัง เพื่อนำไปสู่ความสามารถในการปกครองตนเอง ซึ่งผู้เรียนต้องแสวงหาความรู้และสติปัญญา

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2545, หน้า 3) ได้ให้ความหมายว่า พลเมืองดี หมายถึง พลเมืองที่มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน แบ่งปันความคิดเห็นและมีการพบปะชุมชนของตนเอง

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ, 2543, หน้า 2) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพลเมืองดีโดยสรุปว่า “พลเมืองดีก็คือ คนดีซึ่งหมายถึงคนที่มีวิชา มีความรู้ดี มีความประพฤติดีหรือคนดีได้แก่ ผู้ที่มีความรู้ควบคู่กับมีคุณภาพ จะกล่าวได้ว่า คนดีต้องมีคุณลักษณะ 2 ประการ” คือ

มีคุณวุฒิ หมายถึง ความเจริญด้วยความดี โดยมีวิชาความรู้ปรากฏอย่างเด่นชัด จนเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลายว่าดีเด่นในด้านวิชาความรู้

มีคุณภาพ หมายถึง แสดงออกซึ่งความดีในตน ให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์อย่างเด่นชัดแจ่มแจ้ง จนเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลาย อีกว่ามีความสามารถเหมาะสมทุกประการ คู่ควรกับงาน ฐานะ ทั้งมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างดีที่สุด และเป็นพลเมืองที่จะเป็นคนดีจะต้องมีคุณธรรมบางประการคือ คนดีต้องมีความรู้ดี มีมารยาทงาม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีน้ำใจ พุทธิขยัน ประหยัด รู้จักรักษาเกียรติยศของตนเองและบุคคลอื่น รวมทั้งสถานที่ที่ตนทำงาน มีจิตรักสงบ รู้จักปกครองตนและสามารถสร้างตนเองให้เป็นหลักฐานโดยชอบ ถ้าบุคคลใดมีสิ่งเหล่านี้ก็จะสามารถช่วยพัฒนาตนและสามารถสร้างตนเองให้เป็นหลักฐานโดยชอบ ถ้าบุคคลใดมีสิ่งเหล่านี้ก็จะสามารถช่วยพัฒนาตน

ยุทธนา วรณปีติกุล และสุนิสา เรืองจิต (2542, หน้า 43-44) ได้สรุปเรื่องพลเมืองดีว่าหมายถึง ผู้ที่รักษาบ้านเมืองและมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์โดยความหมายของคำว่าชาตินั้นในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง มีวิธีแสดงความรักชาติ พอสรุปเป็นหัวข้อโดยสังเขป ดังนี้

1. เอื้อเฟื้อแก่คนสัญชาติเดียวกัน
2. ต้องไม่ประทุษร้ายต่อคนสัญชาติเดียวกัน
3. ต้องประพฤติตนเป็นพลเมืองดี มีความเคารพต่อกฎหมาย ไม่ประพฤติสิ่งใดที่จะทำลายสาธารณสุข การประพฤติเป็นพลเมืองดีจึงวัดว่าเป็นวิธีแสดงความรักชาติอย่างหนึ่งโดยแท้
4. ความเต็มใจเสียสละให้แก่ชาติ มุ่งความร่วมมือทั้งภายใน ทั้งการออกทุนทรัพย์บำรุงสิ่งที่ซึ่งเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและสาธารณชน
5. ต้องรู้จักและสงวนชาติคือต้องไม่ยอมให้ใครทำลาย ไม่ยอมให้ใครแย่งชิงถิ่นที่ตั้งของชาติ ถึงแม้จะเสียเลือดเนื้อหรือชีวิตที่ต้องเสียสละเพื่อสงวนชาติไว้ให้เป็นมรดกแก่บุตรหลานของเราสืบไป

จากความหมายของพลเมืองดีที่ได้กล่าวมานั้น สามารถสรุปความหมายได้ คือ การที่บุคคลได้ประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมตามสภาพของสังคมและทำประโยชน์ให้แก่สังคม ได้แก่ รู้จักสิทธิ สถานภาพและบทบาทของตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ ปฏิบัติตนในสิ่งที่ถูกต้อง ร่วมมือแก้ไขปัญหา สร้างประโยชน์ต่อชาติ มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รักษาประเพณี วัฒนธรรม เป็นผู้มั่งคั่งสำนึกในการพัฒนาประเทศและพัฒนาตนให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ประพฤติดี มีความรับผิดชอบแสดงออกในทางที่ดีต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม และเป็นพลเมืองดีตามความต้องการและคาดหวังของสังคมปัจจุบัน

ลักษณะความเป็นพลเมืองดี

สระบุรีวิทยาคม, โรงเรียน (2556, ออนไลน์) ระบุถึงคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองดีไว้ว่าคุณลักษณะของพลเมืองดีที่สำคัญและจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น และช่วยจรรโลงให้สังคมประเทศชาติและโลกพัฒนาก้าวหน้า มีดังนี้

1. ต้องเป็นบุคคลที่เคารพกฎหมาย
2. ต้องเป็นบุคคลที่เคารพสิทธิและเสรีภาพของตนเองและบุคคลอื่น
3. ต้องเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่มีต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลก
4. ต้องเป็นบุคคลที่มีเหตุผล ใจกว้างและรับฟังความคิดเห็นของคนบุคคลอื่นเสมอ
5. ต้องเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน

6. ต้องเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลก หรือองค์กรที่ตนสังกัดอยู่ เช่น ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาสภาพแวดล้อมของโรงเรียนและชุมชนให้ดีขึ้น เป็นต้น

7. ต้องเป็นบุคคลที่มีความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ทางการเมืองการปกครอง เช่น การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง เป็นต้น

พลเมืองที่ดีมีคุณลักษณะดังกล่าวนี้ จะเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ครอบครัว โรงเรียน ประเทศชาติ และสังคมโลกเสมอ ประเทศใดก็ตามที่มีพลเมืองดีเป็นจำนวนมาก ประเทศนั้นก็จะมีความสงบสุขและเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง

ประมวล ทอธรรมนูญชาติ และคณะ (2551, หน้า 5) ระบุว่า การเป็นพลเมืองที่ดีจะต้องมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง สังคมจะเป็นผู้กำหนดลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อที่จะได้พลเมืองที่ดีตามต้องการ ดังนั้นคุณลักษณะที่สำคัญของพลเมืองดีมีดังนี้

1. ต้องเป็นบุคคลที่เคารพในเหตุผลพลเมืองดีต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่เคารพในเหตุผลของผู้อื่น ข้อเท็จจริงที่ประจักษ์รับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่ายเพื่อค้นหาเหตุผลและความถูกต้อง

2. ต้องเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์พลเมืองดีต้องเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมหรือดูหมิ่นเหยียดหยามกัน ยึดหลักความเท่าเทียมกันในสิทธิ เสรีภาพ การมีส่วนร่วมทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และ โอกาสทางสังคม

3. ต้องเป็นบุคคลที่มีจิตสาธารณะพลเมืองดีมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมรับรู้ สิทธิ เสรีภาพหน้าที่ของตนและของบุคคลอื่นที่อยู่ร่วมเป็นสังคมเดียวกัน ตลอดจนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมด้วยความเต็มใจ ดังนั้นพลเมืองดีต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนมีต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชนและประเทศชาติ มีความกระตือรือร้น เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือองค์กรที่สังกัดอยู่ เช่น ร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาสภาพแวดล้อมของโรงเรียน ชุมชนให้ดีขึ้น

4. ต้องเป็นบุคคลที่เคารพกฎหมายพลเมืองดีนั้นต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอย่างเคร่งครัด เนื่องจากกฎหมายเป็นเครื่องมือที่ประสงค์ให้เกิดความเป็นระเบียบ เกิดความสงบสุขในสังคม รวมทั้งเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ของประชาชนโดยรวม ดังนั้นพลเมืองดีจึงต้องเคารพกฎหมายและช่วยกันทำให้กฎหมายบ้านเมืองเป็นความศักดิ์สิทธิ์ เช่น การรับราชการทหารตามที่กฎหมายบัญญัติไม่บุกรุกที่สาธารณะ และไม่ทำผิดกฎหมาย เป็นต้น

5. ต้องเป็นบุคคลมีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน พลเมืองดีนั้นต้องเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันให้เป็นที่ไปตามหลักศาสนา วัฒนธรรมของชาติและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อช่วยให้สังคมเป็นสังคมที่สงบสุข เจริญรุ่งเรือง คุณธรรมจริยธรรมที่สำคัญ เช่น การมีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 155) ระบุว่า ผู้เรียนที่มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีคือ เป็นคนดี คนเก่งและคนมีความสุข ดังนี้

คนดี คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น มีวินัย มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีเหตุผล รู้หน้าที่ ซื่อสัตย์ ขยัน ประหยัด มีจิตใจประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น มีความเสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีสมรรถภาพสูงในการดำเนินชีวิต โดยมีความสามารถด้านใดด้านหนึ่งหรือรอบด้าน หรือมีความสามารถพิเศษเฉพาะทาง เช่น ทักษะและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ มีความคิดสร้างสรรค์ และทำประโยชน์ให้เกิดแก่คน สังคมและประเทศชาติ

คนมีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดีทั้งกายและใจ เป็นคนร่าเริงแจ่มใส ร่างกายแข็งแรงจิตใจเข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์ มีความรักต่อสรรพสิ่ง มีอิสรภาพปลอดพ้นจากการตกเป็นทาสของอบายมุข และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียงแก่อัตภาพ

ดังนั้นสรุปได้ว่า ลักษณะของความเป็นพลเมืองดี หมายถึง การเป็นพลเมืองดีมีพฤติกรรมหรือการแสดงออกของบุคคลไม่ก่อให้เกิดปัญหาของสังคม รู้จักสิทธิ หน้าที่ สถานภาพและบทบาทต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องร่วมมือแก้ปัญหาและสร้างประโยชน์ต่อชาติ เป็นผู้มีความรู้ดี ความประพฤติที่ดี มีจิตใจที่ดี มีเหตุผล มีความรับผิดชอบ รักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีความสำนึกในความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน และปฏิบัติต่อกันเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม

แนวทางการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี

วาทิพย์ มีมากและชีวินทร์ ฉายาชาวลิต (2547, หน้า 52-53) ระบุว่า วิธีการสนับสนุนและส่งเสริมบุคคลอื่นให้เป็นพลเมืองดี มีดังนี้

1. การไม่ชักนำให้เดินทางผิด

สังคมไทยปัจจุบันจะพบว่ามีความเห็นอกเห็นใจกันน้อยลง คนที่มีเงินได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ความมีหน้าตาและเกียรติของบุคคลวัดจากจำนวนของเงินที่บุคคลนั้นมีอยู่ ด้วยเหตุนี้บุคคลจึงพยายามแสวงหาเงินให้มากที่สุด โดยไม่คำนึงว่าวิธีที่ใช้ไปนั้นจะถูกต้องหรือไม่ก็ตาม และสังคมจะเสียหายหรือไม่จากการกระทำของตน ความผิดที่บุคคลกระทำเพื่อให้ได้เงินมา มีหลายลักษณะ เช่น การค้ายาเสพติดให้โทษ การเล่นเกมการพนัน การฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น นอกจากจะทำให้บุคคลนั้นเสื่อมเสียแล้ว ยังจะมีผลทำให้สังคมโดยรวมเสียหายตามไปด้วย ดังนั้นการแนะนำหรือชักจูงให้หันกลับมาให้เห็น

ถึงผลเสียของการกระทำดังกล่าว จะช่วยทำให้บุคคลที่หลงผิดกลับตัวกลับใจจากการทำความผิดได้

2. การส่งเสริมให้เกิดความสามัคคี

การส่งเสริมความสามัคคีสามารถกระทำได้หลายประการ เช่น การจัดให้มีการร่วมประชุมหรือปรึกษากิจการกรมต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ และลงมือทำกิจกรรมต่างๆ อย่างพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จนกระทั่งสำเร็จลุล่วง การระดมสมองเพื่อค้นหาปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไข และการสร้างทีมงาน โดยมีการแบ่งงานทำตามความชำนาญเฉพาะและมีการเชื่อมโยงงานที่ทำให้ประสานสอดคล้องกัน

3. การสร้างมิตรภาพ

ในความเป็นมิตรที่ดีต่อกันนั้นเราต้องพยายามเข้าใจคนอื่นก่อนที่จะเรียกร้องให้คนอื่นมาเข้าใจเรา นอกจากนี้ความเข้าใจระหว่างเรา และเขานั้นจะต้องเป็นความเข้าใจร่วมกัน โดยมุ่งผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก และในการทำงานร่วมกันนั้นทั้งเราและเขา จะต้องทำแบบสนับสนุนและส่งเสริม ไม่ขัดแย้งกัน และมุ่งทำด้วยกัน

4. การให้ความกรุณา

บุคคลในสังคมส่วนหนึ่งจะมีทั้งคนที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้หรือมีคนที่กำลังเดือดร้อนและต้องการความช่วยเหลือ ดังนั้นการให้ความช่วยเหลือ โดยเฉพาะแก่ผู้ที่อ่อนแอกว่าจะถือเป็นความดีที่น่ายกย่อง เช่น การพาเด็ก คนชรา และคนตาบอดข้ามถนน นอกจากนี้การให้ความช่วยเหลือ อาจทำได้ในรูปของการให้คำปรึกษาในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องการเรียนหรือครอบครัวหรือให้กำลังในการต่อสู้ชีวิตและการงานต่อไป

5. การชื่นชมบุคคล

เมื่อมีการทำความดีเกิดขึ้น เช่น การพาคนเจ็บจากอุบัติเหตุไปโรงพยาบาล การเก็บของที่มีผู้ทำหล่นไว้ไปให้คนเป็นเจ้าของหรือประกาศหาเจ้าของ การแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อผู้ให้กำเนิดหรือต่อผู้มีพระคุณ การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย เป็นต้น การชื่นชมบุคคลที่ทำความดีเหล่านี้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การให้รางวัลตอบแทนความดี การประกาศยกย่องชมเชยทางสื่อมวลชน เป็นต้น จะช่วยให้บุคคลอื่นๆ เห็นคุณค่าและหันมาทำความดีกันมากขึ้นในสังคมไทย จะมีการแสดงออกในลักษณะนี้ในระดับชาติ เช่น การยกย่องบุคคลให้เป็นพลเมืองดี การยกย่องให้เป็นแม่ดีเด่น การยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ เป็นต้น

6. การแสดงความไม่ลำเอียง

ความลำเอียงที่สำคัญมี 4 ประการ คือ ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน ความลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ความลำเอียงเพราะงี่เงา ความลำเอียงเพราะกลัวและเกรงใจกัน ซึ่งสิ่งนี้จะก่อปัญหาเพราะถ้าคนเห็นว่าการปฏิบัติแบบนี้ทำให้ได้ดี คนก็จะปฏิบัติตามแนะนำไปสู่ความวุ่นวายในสังคมได้

ดังนั้นการแสดงความไม่ลำเอียงจึงมีความสำคัญ การกระทำด้วยความเป็นกลางปราศจากอคติทั้งปวง กระทำสิ่งต่างๆ อย่างมีสติ มีปัญญา รู้ว่าพึงปฏิบัติอย่างไรตามควรแก่เหตุนั้นรู้ว่าสิ่งใดคิดสิ่งใดถูก ผู้ใด กระทำผิดก็ไม่ปกป้อง บุคคลใดที่กระทำการดังกล่าวมาข้างต้น จะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีความ ยุติธรรมสูง ซึ่งนอกจากจะได้รับการยกย่องแล้ว ยังจะเป็นแบบอย่างให้บุคคลอื่น ได้ยึดถือปฏิบัติตาม อีกด้วย

แนวคิดการจัดการศึกษาด้านพลเมืองศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (2557, หน้า 57-58) ระบุว่า “แนวคิดการจัดการ การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างพลเมืองหรือพลเมืองศึกษาในบริบทสังคมไทยนั้นจากการมองว่าใน แต่ละสังคม เรามีประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แต่ประชาชนยังไม่อาจเป็นพลเมืองที่ดี คือ ยังเป็นเพียงผู้บริโภค ไม่ได้รู้สึกรู้ว่าตนเป็นเจ้าของประเทศหรือมีความเป็นพลเมืองเท่าใด หลักในการ สร้างพลเมือง คือการทำให้คนรับรู้มีการพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองในตัวคนขึ้นมา ซึ่งถือเป็นการ เรียนรู้ชนิดหนึ่งของคน เมื่อเกิดมาแล้วจะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิต และเรื่องการเป็นพลเมืองเป็น เรื่องของการเรียนรู้ที่ใช้ชีวิตร่วมกันในระบบการเมืองเราต้องการความเชื่อมั่นในเชิงสถาบันด้วยว่าเรา มีกลไกที่จะอยู่ร่วมกันได้และมีความเชื่อว่าเราจะได้รับความเป็นธรรมเสมอหน้าคนอื่น และอยู่ ร่วมกับคนอื่นได้และยังรวมไปถึงการทำให้คนอื่นเชื่อว่าคนซึ่งอาจมีความคิดเห็นทางการเมืองที่ เหมือนหรือต่างจากเรา และคนที่มิผลประโยชน์สอดคล้องหรือขัดแย้งกับเราก็สามารถอยู่ร่วมและ ยอมรับนับถือซึ่งกันและกันได้ สมาชิกอยู่ร่วมกันได้”

สำหรับแนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ที่มีการดำเนินการในประเทศต่างๆ ใน การเตรียมพลเมืองให้สอดคล้องกับระบอบการเมืองการปกครองของประเทศนั้น (ศรีณยู หมั่นทรัพย์, 2554 อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 58-60) ได้สรุปไว้ดังนี้

ประเทศสหพันธรัฐเยอรมนี ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในการเมืองการ ปกครองและวิถีประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง มีกฎหมายว่าด้วยการศึกษาด้านการเมืองใน ระดับประเทศและระดับมลรัฐ กำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาต่อเนื่องของรัฐ ทุกกลุ่ม ชนเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน แหล่งความรู้มีความหลากหลาย วิธีการให้ความรู้เหมาะสมกับ กลุ่มเป้าหมาย ต้องมีการสนับสนุนและความร่วมมือกันของหลายฝ่ายทั้งองค์การภาครัฐและ ภาคเอกชน มูลนิธิหรือสถาบันการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากฝ่าย การเมืองต้องมีความเป็นกลาง มีการตั้งศูนย์การศึกษาการเมืองเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านการเมืองการ ปกครอง กลุ่มเป้าหมายหลักคือเยาวชน มุ่งเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของประชาชนต่อการ ปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยยั่งยืนได้ ประชาชนต้องเห็นพ้องและให้การ

สนับสนุนจากประชาชนและการเอาใจใส่ยืนยันสิทธิประโยชน์ของผู้มีส่วนได้เสียในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลาย

เนื้อหาการศึกษาประกอบด้วย สถาบันทางการเมือง รัฐธรรมนูญและกฎหมาย เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ คุณค่าประชาธิปไตย จริยธรรม แนวคิดทางการเมือง สันติमानฉันท์และการป้องกันการใช้อำนาจ ความหลากหลายและทางวัฒนธรรม มิติหญิงชาย สื่อ สิ่งแวดล้อม ประชาคมยุโรป โลกาภิวัตน์ และสมรรถนะด้านองค์การและการสื่อสาร

ประเทศแคนาดา การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง ต้องมีความเหมาะสมกับบริบท สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม การพัฒนาหลักสูตรเพื่อสร้างพลเมืองจึงมีความแตกต่างกันไปตามรัฐ มีการเปิดสอนในภาษาทางการทั้งสองภาษาคืออังกฤษและฝรั่งเศส และมีการสนับสนุน โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในระดับประเทศด้วย โดยมุ่งสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active citizenship) เข้าร่วมทางการเมืองและการจัดการชุมชน (Public participation) มีความเชื่อมั่นว่าประชาชนมีศักยภาพในการใช้อำนาจในการปกครองของตนเอง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง มีทัศนคติที่ดีต่อประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมรวมทั้งมีความรู้ด้านสังคมและเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการร่วมมือของชุมชน (Culture and collaboration) ที่สัมพันธ์กับชีวิตของตนด้วย

ประเทศสหรัฐอเมริกา แนวคิดด้านการจัดการเรียนการสอนและการอบรมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองเป็นหน้าที่ของแต่ละรัฐ โดยการศึกษาวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีแบบเรียนและตำรามาตรฐานกลางสำหรับเป็นพื้นฐานในการเรียนการสอน ที่มีความเหมาะสมกับระดับชั้นและวัยของผู้เรียน การเรียนการสอนมุ่งสร้างให้พลเมืองเกิดความรู้ ทักษะและทัศนคติต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ขอบเขตการศึกษาประกอบด้วย เรื่องของการเป็นพลเมืองในบริบทของสิทธิมนุษยชน ภายใต้สังคมเปิดและการเมืองโลก ระบอบการปกครอง รัฐ สถาบันและกระบวนการเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะ ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวอยู่ภายใต้ศูนย์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ทรงอิทธิพลมากของประเทศชื่อว่า Center for Civic Education ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ

ประเทศอังกฤษ หลักการสอนความเป็นพลเมืองให้ความสำคัญกับหลัก 3 ประการ ดังนี้

1. ความรับผิดชอบของพลเมืองต่อสังคมและวัฒนธรรม (Social and moral responsibility)
2. ความรู้ด้านการเมืองการปกครอง (Political literacy)
3. การมีส่วนร่วมในชุมชน (Community involvement)

จากการดำเนินการของประเทศต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าทุกประเทศต่างให้ความสำคัญเรื่องการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการเตรียมเยาวชนและพลเมือง ดังที่ วิชัย ดันศิริ (2551 อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 60) ระบุว่า หลักสูตรการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองหรือ Civic Education เป็นกลไกหนึ่งที่ประเทศประชาธิปไตยทั่วโลกใช้ในการปลูกฝังเยาวชนของชาติให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบ โดยการสร้าง

ความรู้ความเข้าใจและค่านิยมที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดและกลไกการทำงานของ การปกครองในระบอบประชาธิปไตย การนำหลักสูตรพลเมืองศึกษาไปใช้ในสถานศึกษา จำเป็นต้องสร้างบรรยากาศ การปกครองและการมีชีวิตอยู่ในโรงเรียนให้สอดคล้องกับวิธีการประชาธิปไตย การจัดกิจกรรมต่างๆ เน้นสิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ตั้งแต่ผู้บริหาร ครู นักเรียน ตลอดจนนักการภารโรง กล่าวคือ ทำให้โรงเรียนมีลักษณะเป็น โรงเรียนประชาธิปไตย (Democracy School)

รูปแบบการจัดการศึกษาด้านพลเมืองศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 61) ระบุว่าประเทศประชาธิปไตย ก้าวหน้าที่เผชิญกับปัญหาการคงอยู่ของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมกับความเป็นปัจเจก และ เสรีภาพส่วนบุคคลเช่น พลเมืองอเมริกันหรือประเทศประชาธิปไตยที่ไม่สามารถต้านกระแส ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชนและการค้าเสรีไม่ได้ ต่างให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 61) ระบุว่าจากการศึกษาหลักสูตร การจัดการศึกษาของประเทศต่างๆ พบว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองจะเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร การศึกษา สำหรับนักเรียนในทุกช่วงอายุในโรงเรียนของประเทศ บ้างกำหนดเป็นข้อบังคับบ้างเปิด โอกาสให้โรงเรียนได้วางแนวทางของตนเอง วิธีการที่นิยมใช้มีทั้งการเรียนเป็นรายวิชา การศึกษาข้าม รายวิชาโดยสอดแทรกไว้ในทุกรายวิชาทั้งหลักสูตร และอาจใช้การผสมผสานและเน้นการเรียนรู้แบบ บูรณาการระดับประถมศึกษาและเน้นการเรียนรายวิชาในระดับมัธยมและขยายขอบเขตไปในวิชา เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ และกฎหมาย สำหรับประเทศในเอเชียตะวันออก เฉียงใต้จะมีการศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรมเป็นองค์ประกอบด้วย

แนวทางการเรียนการสอนเพื่อสร้างพลเมืองในประเทศส่วนใหญ่สอดแทรกในกิจกรรมต่างๆ รวมถึงการจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์จากชีวิตจริงนอกเหนือจากการเรียนรู้ในชั้นเรียน ใน ประเทศญี่ปุ่น สิงคโปร์และสหรัฐอเมริกา โรงเรียนจะสอดแทรกกิจกรรมต่างๆ ที่ส่งเสริม ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนท้องถิ่น โดยกำหนดให้กิจกรรมเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร การสร้างพลเมืองในโรงเรียน ในประเทศฝรั่งเศสใช้กิจกรรม เช่น การเรียนจากสิ่งแวดล้อม โดยมีครู เป็นที่ปรึกษา ประเทศสวีเดนให้หลักการสอนแบบการทำงานเชื่อมโยงระหว่างชีวิตจริงกับการสอน และเชื่อมโยงสู่โครงการพัฒนาต่างๆ เช่น งานสหกรณ์ งานสื่อ หรือแม้แต่บริษัทจำลองภายใต้ คำปรึกษาของครู เช่นกัน ประเทศสหรัฐอเมริกาเรียนรู้ผ่านงานบริการด้วยหลักคิดว่าความสมดุลของ ประชาธิปไตยอยู่ที่สิทธิของพลเมืองกับภาระหน้าที่ต่อสังคม ประเทศสหพันธ์รัฐเยอรมนีสอนด้วย ตัวอย่าง กิจกรรมปัญหาจากประสบการณ์ การถกปัญหาและการเสวนาโดยมีการติดตามประเมินผล และมีการเปรียบเทียบกับทำให้การศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองในประเทศอื่นๆ ทั้งยุโรป สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่นด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, 61)

การดำเนินการเรื่องการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ที่ สิริวรรณ นกสวน สวัสดิ์ (2553) อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 61-63) ได้เสนอยุทธศาสตร์และแนวทางปฏิบัติ 3 ประการ ในงานศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

1. พัฒนาระบบการเรียนรู้ในห้องเรียนตั้งแต่วัยเยาว์ เช่น ปรับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานทั้งในและนอกระบบ เพื่อให้ความรู้ทางการเมืองและเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองประกอบด้วย

- 1.1. ให้ความรู้เยาวชนเกี่ยวกับหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย สิทธิ และหน้าที่พลเมือง สิทธิสตรี เด็ก คนชรา คนพิการ คนเล็กคนน้อย คนชายขอบและคนกลุ่มน้อยต่างๆ โดยควรเน้นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่เด็กและเยาวชนสามารถสัมผัสจับต้องได้หรือเห็นผลกระทบต่อชีวิตของพวกเขาโดยตรง เช่น ให้ตอบคำถามว่า คุณปู่คุณย่าของพวกเขามีใครคอยดูแล การดูแลคนสูงวัย คนพิการควรเป็นหน้าที่ของใคร ทำไมจึงมีคนเร่ร่อนข้างถนน ทำไมเด็กต้องขายพวงมาลัยตามสี่แยก เป็นต้น นอกจากนี้รัฐยังมีหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนพื้นฐาน เช่น เสรีภาพในการพูด และเสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิการได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย และยังครอบคลุมถึงการคุ้มครองโอกาสของประชาชนในการจัดตั้งองค์กรและเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของสังคมอย่างเต็มที่ด้วย นอกจากนี้ควรมีการสร้างตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้นจากฐานคิดอย่างไร พร้อมทั้งให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดความเป็นพลเมือง เช่น ฝึกให้ผู้เรียนมีความสามารถในการรับรู้ข้อมูลหลายด้าน สามารถคิดเองเป็น ให้คิดด้วยเหตุด้วยผล สามารถแยกแยะความจริงออกจากความเชื่อได้ และเข้าใจว่าเราอาจยุติความเชื่อที่ถูกปลุกฝังมาแต่ดั้งเดิมได้ กล่าวคือ มีความสามารถที่จะเลือกเชื่อหรือเลิกเชื่อได้ การเลิกเชื่อไม่ใช่เรื่องผิดแต่ประการใด

- 1.2. ให้ความรู้เรื่องการใช้สิทธิเลือกตั้งและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องว่าสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตย มีหน้าที่ต้องรับใช้ประชาชนในฐานะ “ผู้แทน” ที่ประชาชนเลือกตั้งเข้ามา ประชาชนกลุ่มต่างๆ ต้องการผู้แทนช่วยปกป้องดูแลสิทธิประโยชน์ของตน เช่น ผู้แทนกลุ่มเกษตรกร กลุ่มประมง กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มผู้ค้ารายย่อย กลุ่มสตรีและเด็ก นอกจากนี้ต้องการปลุกฝังความคิดที่ว่า ผู้นำรัฐบาลประชาธิปไตยปกครองประเทศโดยความเห็นชอบจากประชาชน ผู้นำเหล่านี้มิได้มีอำนาจเพียงเพราะว่าพวกเขาควบคุมกองทัพ หรือ

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นเพราะเขาเคารพขอบเขตอำนาจของพวก เขาที่ได้รับมอบจากประชาชนในการเลือกตั้งที่เสรีและเป็นธรรมภายใต้การ กระจายอำนาจ

- 1.3. สร้างความเข้าใจว่าประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไม่เพียงจะมีสิทธิเท่านั้น หาก ยังมีหน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการเมืองด้วย ระบอบประชาธิปไตย ต้องการอะไรจากประชาชนมากกว่าการ ไปเลือกตั้งอย่างสม่ำเสมอ
- 1.4. หลักสูตรการศึกษาของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตั้งแต่อนุบาลถึงระดับ มหาวิทยาลัย ไม่ได้ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถสร้างสมทัศนคติที่เอื้อต่อการเป็น ส่วนหนึ่งของสังคมในระบอบประชาธิปไตย หัวข้อที่ควรบรรจุเป็นส่วนหนึ่ง ของการเรียนรู้ทุกระดับ เช่น เรียนรู้ที่จะพ่ายแพ้อย่างสง่างาม การเคารพกฎหมาย และระเบียบของสังคม การยอมรับความแตกต่างและความเห็นที่หลากหลาย การมีส่วนร่วมตัดสินใจและกำหนดทิศทาง การแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตน การ เคารพสิทธิมนุษยชน สิทธิของคนชรา คนพิการ เด็กและสตรี การอยู่อย่างมี สักดิ์ศรี รู้จักพึ่งตนเอง การแก้ปัญหาอย่างสันติวิธี หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นสมบัติร่วมกันของคน ในชาติเพื่อเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ให้เด็กและเยาวชน ได้มีโอกาสมี ประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับกระบวนการทางการเมืองที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เช่น การ ทำงานของเทศบาลในการจัดเก็บขยะมูลฝอยในชุมชน การแก้ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาคนส่งเสียงดังยามวิกาล การบังคับใช้กฎหมายแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียม เสมอภาคกัน เป็นต้น
- 1.5. ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย เหตุการณ์และบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจพัฒนาการทางการเมือง เกิดมุมมองที่มาของปัญหาความ ขัดแย้งตามความเป็นจริง เกิดการเรียนรู้ว่าสังคมเดินมาถึงจุดนี้ได้อย่างไร ข้อถกเถียงและข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์เป็นบทเรียนร่วมกันของคนในชาติ
2. ส่งเสริมการสร้างพลเมืองผ่านกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ เช่น สนับสนุนการรวมกลุ่ม อย่างสมัครใจ (Voluntary Associations) และการส่งเสริมปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ซึ่ง จะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมในวิถีสาธารณะและปลูกฝัง “ความผูกพันกับชุมชน” (Community Attachment) หรือความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและชุมชน (Group Identity) ได้อย่างเป็นธรรมชาติและยาวนาน
3. สร้างพันธมิตร และแนวร่วมระหว่างกลุ่ม องค์กร และสื่อแขนงต่างๆ ที่มีการศึกษาให้ การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง

การดำเนินการหลักสูตร “ความเป็นพลเมือง” นั้น วิชัย ตันศิริ (2551, อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 63-64)

การสร้างวัฒนธรรมการเมืองที่ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยนั้นจะต้องวางแผนที่ครบวงจร ตั้งแต่การจัดหลักสูตรการสอนโดยตรงในสถานศึกษาที่เรียกว่า “Civic Education” และการสอนโดยอ้อมที่เรียกว่า “Socialization” คือการปลูกฝังค่านิยม โดยการฝึกปฏิบัติผ่านโครงการกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษาและผ่านกรอบการมีชีวิตร่วมกันแบบประชาธิปไตย และนอกเหนือจากนั้น คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือกิจกรรมของบ้านเมืองจริงๆ

หลักสูตรการสอนวิชา “หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม” ดั้งเดิม คือ การสอนหลักการและกระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นการสอนที่เน้นหลักคิดทางกฎหมาย เช่น เริ่มต้นด้วยค่านิยม ความหมายของ “อำนาจธิปไตย” และเป็นที่มาของอำนาจรูปแบบการปกครองที่มีรัฐสภา ระบบการเลือกตั้ง ฯลฯ เป็นต้น

ข้อวิพากษ์แนวทางนี้คือ เป็นหลักสูตรการสอนที่แห้งแล้งยากที่จะสร้างความสนใจในตัวของผู้เรียน และเป็นรูปแบบที่ไม่มี “พลวัต” แนวทางใหม่ก็คือ ควรปรับหลักสูตรให้เป็นเรื่อง “Political Education” การศึกษาทางการเมืองหรือถ้าจะให้ชัดเจนหรือมีขอบเขตก็อาจจะเรียกว่า “Political literacy” การเรียนรู้ขั้นพื้นฐานทางการเมืองเลียนแบบ โครงการรณรงค์เพื่อการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และ “คิดเป็น” การเรียนรู้พื้นฐานทางการเมืองก็น่าจะมุ่งให้นักเรียน “คิดเป็น” ทางการเมืองนั้น จึงมี “Concept” ความคิดรวบยอดบางประการที่เป็นพื้นฐานก่อนที่จะไปสอนเรื่องรัฐธรรมนูญ

หลักสูตรในระดับสถานศึกษาจึงไม่ใช่แค่เพียงการจัดการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นเฉพาะในห้องเรียนอย่างที่เข้าใจกัน แต่การจัดหลักสูตรสามารถดำเนินการได้อย่างน้อย 4 ลักษณะ คือ

1. หลักสูตรสถานศึกษาหรือหลักสูตรภาคขยายจากหลักสูตรแกนกลาง (Extended Curriculum) เป็นกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นทางการตามที่หลักสูตรกำหนดไว้ ให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ทั้งเนื้อหาสาระ ทักษะกระบวนการและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามกรอบ โครงสร้างที่หลักสูตรสถานศึกษากำหนด การจัดหลักสูตรลักษณะนี้สามารถจัดทำได้หลายลักษณะ ได้แก่ การบูรณาการ การพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ในบางรายวิชา การจัดทำเป็นรายวิชาเพิ่มเติม

2. หลักสูตรร่วม (Co-Curriculum) หรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องจากการเรียนรู้เนื้อหาสาระในชั้นเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้นำความรู้ที่ได้รับมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ชุมชน และสังคม กิจกรรมในลักษณะนี้ ได้แก่ การทำกิจกรรมชุมนุม ชมรม กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในลักษณะต่างๆ การทำโครงการเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนหรือนำเสนอนโยบายทางเลือก

3. หลักสูตรเสริม (Extra-Curriculum) เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นอกเวลาเรียน ทั้งที่บ้านและโรงเรียน ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของประเมินเพื่อจบการศึกษา แต่ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกที่จะเรียนรู้ที่ถนัด กว้างขวางมากขึ้น ตามความถนัด ความสนใจกิจกรรมในลักษณะนี้ได้แก่ การไปทำงานกับกองทุนหมู่บ้านเพื่อเรียนรู้ระบบการทำงานในรูปของคณะกรรมการ การไปศึกษาสังเกตการณ์ทำประชาพิจารณ์การจัดสรรที่ดิน ทั้งนี้รวมถึงกิจกรรมเหตุการณ์หรืองานเทศกาลต่างๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้นให้นักเรียนได้เรียนรู้ เช่น การนำข่าวเรื่อง “กรณีเขาพระวิหาร” มาศึกษาเรื่องกระบวนการพิจารณาคดีของศาลระหว่างประเทศ

4. หลักสูตรแฝง (Hidden Curriculum) หรือการจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรัชญาหรือเป้าหมายในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เช่น การจัดให้มีผู้แสดงความคิดเห็นของนักเรียนและใช้เป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการพิจารณากำหนดกฎระเบียบของโรงเรียน การจัดเวรในการจัดอาคารกลางวันให้เพื่อนเพื่อฝึกความรับผิดชอบ

การจัดหลักสูตรการศึกษาด้านพลเมืองศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 74-76) ได้ระบุว่า สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์ ได้รายงาน “การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในประเทศไทย : สถานภาพ ความท้าทายและข้อเสนอแนะ” โดยเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญสำหรับการจัดหลักสูตรไว้ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ที่ผ่านมามีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมไทย มุ่งบรรทัดฐานเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายเชิงนามธรรม และระยะหลังได้มุ่งเน้นให้ประชาชนตรวจสอบจริยธรรมนักการเมือง ซึ่งแม้จะเป็นส่วนหนึ่งของการให้ความรู้ทางการเมือง แต่เป้าหมายหลักของการให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ควรเน้นไปที่การให้พลเมืองมีหลักคิด หลักปฏิบัติ เคารพกติกา และมีทัศนคติที่เป็นประชาธิปไตย โดยทำให้ประชาชนไทยกลายเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมทางการเมือง มีความเชื่อมั่นว่าตนเองมีศักยภาพและความสามารถที่จะแสดงบทบาททางการเมือง เชื่อในพลังของตน เรียนรู้ที่จะวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ อันจะเป็นการปลดปล่อยอิสรภาพทางความคิดของพลเมือง

เป้าหมายดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไม่ปล่อยให้ผู้รับความรู้ เป็นผู้รับฟังแต่ฝ่ายเดียว แต่เป็นกระบวนการให้ความรู้ที่เรียนรู้ไปพร้อมกัน เพื่อให้ผู้เรียนมีวุฒิภาวะทางความคิด สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงจากความคิดเห็น

2. กำหนดสาระสำคัญของเนื้อหาในการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ถึงแม้ องค์ประกอบของแก่นแกนของวัฒนธรรมพลเมืองยังเป็นข้อถกเถียงในวงวิชาการ แต่ สามารถสรุปคุณสมบัติของวัฒนธรรมพลเมืองได้ 3 ประการ คือ

2.1 ความรู้สึกมีส่วนร่วม สำนึกเคารพในกติกาของสังคมและคำนึงถึงผลประโยชน์ สาธารณะ (Civic engagement) ในประเทศที่มีวัฒนธรรมพลเมือง ประชาชนจะมีส่วน ร่วมในกิจกรรมสาธารณะ และให้ความสำคัญอย่างสูงต่อประโยชน์สาธารณะ ถึงแม้ว่าปฏิกิริยาตอบสนองจะถูกกระตุ้นโดยผลประโยชน์ส่วนตนและความเห็นแก่ตัว แต่ ประชาชนเหล่านี้ก็ยังมีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่จะรักษากติกาการอยู่ร่วมกันใน สังคมและคำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง สำหรับบุคคลที่มีวัฒนธรรม พลเมืองแล้ว ผลประโยชน์ส่วนตนและผลประโยชน์สาธารณะจะสอดคล้องสัมพันธ์ กันอย่างแยกไม่ออก

2.2 ความรู้สึกเท่าเทียมกันทางการเมือง ประชาชนในสังคมวัฒนธรรมพลเมืองจะมี ทศนคติว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกันทางการเมือง มีสิทธิและหน้าที่เสมอกัน ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกของบุคคลและสาธารณะเป็นแนวนอนที่เท่าเทียมกัน และต่างร่วมมือ ไม่ใช่แนวตั้งตามลำดับชั้นที่มีการบังคับบัญชาลดหลั่นหรือตามชาติ กำเนิด ฐานันดร

2.3 ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ความไว้วางใจ และความอดทนอดกลั้นใน ความแตกต่าง (Solidarity, Trust and Tolerance) ผู้มีความเป็นพลเมืองจะมีความรู้สึก เป็นส่วนหนึ่งของสังคม รู้สึกว่าสังคมมีความเป็นเอกภาพ ผลที่ตามมาคือ ความรู้สึก พร้อมที่ไว้วางใจและช่วยเหลือผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันก็มีความอดทน อดกลั้นและ ยอมรับความแตกต่างในความคิดเห็นและวิถีชีวิตที่ผิดแผกไปจากตน

รูปแบบกิจกรรมและแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะของพลเมืองนั้น The International Association for the Evaluation of education Achievement (IEA) ได้สรุปเรื่องการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมืองจากรูปแบบและงานวิจัยต่างๆทั่วโลกพบว่ามี 5 ประเด็น ดังนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลว่าด้วยรัฐบาลและกระบวนการรัฐสภา
2. การลงคะแนนเลือกตั้ง (การศึกษาข้อมูลผู้แทนและข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง)
3. การไว้วางใจในองค์กร การตระหนักรู้เกี่ยวกับระบบการเมืองที่มีประสิทธิภาพ ความสามารถในการคิดอย่างใคร่ครวญเกี่ยวกับนโยบายของรัฐ หรือเจตคติทาง การเมือง (ในบางคราวเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง)
4. การเคารพความเห็นทางการเมืองที่แตกต่างจากความคิดของตน และเคารพใน สิทธิของกลุ่มคนกลุ่มน้อย ชาติพันธุ์ ภาษา

5. การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม หรือโครงการเกี่ยวกับชุมชน
จากรายงานวิจัยที่มีการสังเคราะห์วิธีการสร้างพลเมืองในโรงเรียนทั่วโลก พบว่ามี 6 วิธีการ
คือ

1. การจัดการเรียนการสอนในเรื่อง รัฐ ประวัติศาสตร์ กฎหมายและประชาธิปไตย
2. การอภิปรายในประเด็นหรือเหตุการณ์ในระดับท้องถิ่น ชาติ และนานาชาติ
3. การมีโปรแกรมที่ออกแบบให้นักเรียนมีโอกาสได้ประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้เรียน
ในการรับใช้สังคม ซึ่งเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับการเรียนรู้ในห้องเรียน
4. การจัดกิจกรรมนอกหลักสูตร ที่จัดให้มีโอกาสได้มีส่วนร่วมกับ โรงเรียนและ
ชุมชนในกิจกรรมต่างๆ
5. ส่งเสริมให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมสภานักเรียน
6. ส่งเสริมให้นักเรียน ได้มีส่วนร่วมในลักษณะสถานการณ์จำลองของกระบวนการ
ประชาธิปไตย

เป้าหมายของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองหรือพลเมืองศึกษา เน้นการพัฒนาพลเมือง
ที่จะเป็นกำลังของประเทศ สำหรับประเทศไทยคือการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองในระบอบ
ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยมีพัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของ
พลเมืองแตกต่างกันไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ตามกรอบแนวคิดวิชา “หน้าที่พลเมือง” เดิมเน้นไป
ที่การพัฒนาให้เป็นพลเมืองที่เชื่อฟัง ทำตามกฎระเบียบของสังคม ต่อมามีการสนใจเรื่อง “การศึกษา
เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง” หรือ “พลเมืองศึกษา” โดยต้องการพัฒนาให้เป็นพลเมืองผู้ตื่นรู้ มีการ
พัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ ความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถที่จะตัดสินใจเข้าไปมีส่วน
ร่วมตัดสินใจและตรวจสอบทางการเมือง มีความรู้ในเรื่องสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบของตนเอง
ที่มีต่อส่วนรวม รวมทั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครอง รัฐธรรมนูญและระบบ
การเมือง ซึ่งในระบบการจัดการศึกษาของไทยควรให้ความสำคัญทั้งสองด้าน ซึ่งในนานาประเทศ
เรียกการศึกษาในลักษณะที่รวมมิติของการศึกษาด้านคุณธรรมและจริยธรรม และด้านความเป็น
พลเมืองเข้าไว้ด้วยกัน เรียกว่า character and citizenship education

แนวคิดเกี่ยวกับพลโลกศึกษา (Global Citizenship)

สำนักบริหารงานกรมมัธยมศึกษาตอนปลาย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
"แนวทางการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนมาตรฐานสากล" (2553, หน้า 82) ระบุว่า ความเป็นพลเมือง
โลก (Global Citizenship) ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ และสถาบันการมี
บทบาทที่เกี่ยวข้องในฐานะสมาชิกของสังคมทั้งในระดับ ท้องถิ่น ประเทศ และระดับโลก ตลอดจน

การมีส่วนร่วม รับผิดชอบในฐานะพลเมืองที่ดีของสังคมที่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและอุดมการณ์ ประชาธิปไตย

คุณลักษณะความเป็นพลเมืองโลกหรือพลโลกศึกษา

การเป็นพลเมืองโลกมีคุณลักษณะเช่นเดียวกับการเป็นพลเมืองดีของประเทศ นั่นคือการเป็นพลเมืองที่มีความรู้มีทักษะ มีความสามารถ มีเจตคติ ค่านิยม จริยธรรม และมีส่วนร่วมต่อสังคม (Knip, 1986, หน้า 516-517 อ้างใน สรวุฒิ สุภายอง, หน้า 10-11) ได้เสนอว่า พลเมืองโลกควรมีลักษณะดังนี้

1. ด้านความรู้ การพัฒนาความเป็นพลเมืองโลกควรมีความรู้ในทฤษฎีเชิงประวัติศาสตร์ ควรมุ่งให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจวิวัฒนาการทางค่านิยม จริยธรรมมนุษย์ในเชิงสากล และทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในโลก พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับระบบโลกในปัจจุบัน สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นและสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ในโลกปัจจุบัน การให้ผู้เรียนมีภาพลักษณ์ในเชิงระบบจะทำให้ผู้เรียนรู้จักตัวเอง ชุมชน ท้องถิ่นของตน ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง นิเวศวิทยา และเทคโนโลยีที่ส่งผลแพร่ขยายไปทั่วโลก การให้ผู้เรียนมีความรู้เพื่อการมีส่วนร่วมต่อสังคม มิใช่เพียงแต่ให้ผู้เรียนมีมุมมองเชิงประวัติศาสตร์และเชิงระบบเท่านั้นแต่จะต้องมีความเข้าใจสาเหตุปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผลและศักยภาพของแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงปลอดภัย สันติภาพ การพัฒนาชาติและระหว่างประเทศ สิ่งแวดล้อมในประเทศ และในโลกร่วมทั้งปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน

2. ด้านทักษะความสามารถ ทักษะความสามารถที่จำเป็นต่อการเป็นพลเมืองโลกคือความสามารถในการเชื่อมโยงเหตุและผลในปัญหาต่างๆ อย่างเป็นระบบและเป็นสากล ความสามารถในการแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหาด้วยวิธีต่างๆ ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเรื่องต่างๆ การนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน การรู้จักมองคาดการณ์ล่วงหน้า การสังเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งความรู้ต่างๆ และนำมาใช้เพื่อการตัดสินใจ ความสามารถในการศึกษาวิจัยค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ และความสามารถในการสื่อสารด้วยวิธีการต่างๆ

3. ด้านค่านิยมจริยธรรม สืบเนื่องจากการล่มสลายของลัทธิการปกครองแบบคอมมิวนิสต์และสังคมนิยม ทำให้การตื่นตัวในการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกในค่านิยม จริยธรรมตามวิถีทางประชาธิปไตยมีเพิ่มขึ้น คุณลักษณะของพลโลก จึงให้ความสำคัญต่อการสร้างคุณลักษณะ การติดต่อพึ่งพาอาศัยกัน การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น การมีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สิทธิมนุษยชน และความสมดุลในเชิงระบบนิเวศ โดยเน้นการมีส่วนร่วม การร่วมมือช่วยเหลือ การยอมรับในความแตกต่างและความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม การแก้ปัญหาต่างๆด้วยวิธีสันติ การสร้างมาตรฐานความเป็นพลเมืองโลกที่เป็นผู้มีความ

ยุติธรรมให้ความเสมอภาค การมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง การมีเสรีภาพ ความซื่อสัตย์และภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

4. การมีส่วนร่วมต่อสังคม คุณลักษณะนี้ถือเป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่จำเป็นต้องให้ผู้เรียน ได้รับรู้ว่าคุณในสังคมเขาทำอะไร อย่างไร ทำไม ด้วยการตระหนักในสิทธิความรับผิดชอบและการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะบทบาทในการช่วยเหลือให้โลกปลอดภัย ต้องถือเป็นบทบาทของพลเมืองโลกทุกคน พลเมืองโลกมิใช่มีเพียงความรู้และตระหนักในสาเหตุและผลที่เกิดขึ้นจากปัญหาต่างๆ พลเมืองโลกมิใช่เพียงแค่รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล แต่พลเมืองโลกต้องเป็นผู้ที่ลงมือกระทำเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ โดยมีค่านิยมและจริยธรรมกำกับอยู่ในการกระทำเหล่านั้น

จากการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีในศตวรรษที่ 21 ของนักวิจัย 26 คนจาก 9 ประเทศ ได้เสนอว่า คุณลักษณะของพลโลกควรมี 8 ประการ ดังนี้ (Cogan, Pitiyanuwat, and Others 1997, หน้า 107-114 อ้างใน สราวุธ สุภายง, หน้า 12)

1. ความสามารถที่จะเห็นและเข้าแก้ปัญหาอย่างสมาชิกของสังคมโลก
2. ความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นในลักษณะร่วมมือ และร่วมรับผิดชอบในบทบาทหรือหน้าที่ของตนในสังคม
3. ความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับ และชื่นชม และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
4. จิตความสามารถที่จะคิดอย่างวิเคราะห์ วิจัยและเป็นระบบ
5. ความเต็มใจที่จะแก้ไขข้อขัดแย้งด้วยวิธีการไม่รุนแรง
6. ความเต็มใจที่จะเปลี่ยนสไตล์การดำรงชีวิตและนิสัยบริโภค เพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
7. สามารถที่รู้สึกไวต่อและช่วยป้องกันเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน (เพื่อสิทธิของสตรีและชนส่วนน้อย)
8. ความเต็มใจและความสามารถที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติ และนานาชาติ

นอกจากนี้ จากการประมวลแนวคิดของนักการศึกษาต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า คุณลักษณะความเป็นพลโลก ควรมีดังนี้ (สิริวรรณ ศรีพล, 2547 , หน้า 32 อ้างใน สราวุธ สุภายง, หน้า 12-13)

1. ตระหนักในความหลากหลาย ในเรื่องของเชื้อชาติ วัฒนธรรม ความเชื่อ สภาพแวดล้อมของพลเมืองในภูมิภาคอื่นๆ ของโลก
2. ตระหนักว่าพลเมืองในภูมิภาคต่างๆ ของโลกต่างก็มีความต้องการพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน
3. ตระหนักว่าโลกของเราจะอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาซึ่งกันและกัน

4. ตระหนักว่าบทบาทหรือท่าทีของพลเมืองในภูมิภาคหนึ่งหรือของประเทศใดประเทศหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อไปยังพลเมืองในภูมิภาคอื่นๆ ของโลกทั้งหมด

5. มีความรู้ ความเข้าใจ และมีเจตคติที่ถูกต้องว่าสิ่งต่างๆ หรือสภาพการณ์ต่างๆ ของโลกย่อมมีการเปลี่ยนแปลงได้

6. มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ตลอดจนมีเจตคติที่ดีเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในโลก และพร้อมที่จะแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีสันติ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับโลก

7. สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างประสานสัมพันธ์และอย่างมีประสิทธิภาพ

8. เป็นผู้มีเหตุผล มีความยุติธรรมและซันติธรรม

9. เป็นผู้ที่ยอมรับความแตกต่างและความคล้ายคลึงกัน

10. เป็นผู้ที่มีความสนใจและใฝ่รู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมต่างๆ

11. เป็นผู้ที่มีทรรศนะกว้างในการมองโลก

12. เป็นผู้ที่มีความสำนึกอันเหมาะสมในเรื่องรอบตัว และมีความเต็มใจในการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตเพื่อป้องกันสิ่งแวดล้อม

13. เป็นผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ยอมรับในการปฏิบัติตามกติกาและกฎเกณฑ์ของสังคม รวมทั้งยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

14. เป็นผู้รู้จักแสวงหาและใช้แหล่งความรู้ ตลอดจนสามารถรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบและใช้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจและแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง

15. เป็นผู้รู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

16. เป็นผู้ที่มีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพภายในสังคม

อนุรักษ์ ลาวิลาศ (2554, ออนไลน์) ระบุถึงคุณลักษณะพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและสังคมโลก ไว้ดังนี้

1. เคารพกฎหมายและปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของสังคมเมื่อพลเมืองทุกคนปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของสังคม และบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือไม่กระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดก็จะทำให้รัฐไม่ต้องเสียบประมาณในการป้องกันปราบปราม และจับกุมผู้ที่กระทำความผิดมาลงโทษ นอกจากนี้ยังทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบสงบสุขทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ไม่หวาดระแวงคิดร้ายต่อกัน

2. เป็นผู้มีเหตุผล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นทุกคนย่อมมีอิสรภาพ เสรีภาพในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ซึ่งการรู้จักการใช้เหตุผลในการดำเนินงาน จะทำให้ช่วยประสานความสัมพันธ์ ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีงามต่อกัน

3. ยอมรับมติของเสียงส่วนใหญ่เมื่อมีความขัดแย้งกันในการดำเนินกิจกรรมอันเกิดจากความคิดเห็น ที่แตกต่างกัน และจำเป็นต้องตัดสินใจปัญหาด้วยการใช้เสียงข้างมากเข้าช่วย และมติส่วนใหญ่ตกลงว่าอย่างไร ถึงแม้ว่าจะไม่ตรงกับความคิดของเรา เราก็ต้องปฏิบัติตาม เพราะเป็นมติของเสียงส่วนใหญ่

4. เป็นผู้นำมีน้ำใจประชาธิปไตย และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมผู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตยนั้น จะต้องมีความเสียสละ ในเรื่องที่ทำเป็น เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมและรักษาไว้ซึ่งสังคมประชาธิปไตยเป็นการส่งผลต่อความมั่นคงและความก้าวหน้าขององค์กรซึ่งสุดท้ายแล้ว ผลประโยชน์ดังกล่าวก็ย้อนกลับมาสู่สมาชิกของสังคม เช่น การไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง ถึงแม้ว่าเราจะมีอาชีพบางอย่างที่มีรายได้ตลอดเวลา เช่น ค้าขาย แต่ก็ยอมเสียเวลาค้าขายเพื่อไปลงสิทธิ์เลือกตั้ง บางครั้งเราต้องมีน้ำใจช่วยเหลือกิจกรรมส่วนร่วม เช่น การสมัครเป็นกรรมการเลือกตั้ง หรือสมาคมบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น

5. เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นควรรู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเช่นบุคคลมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด แต่ต้องไม่เป็นการพูดแสดงความคิดเห็นที่ใส่ร้ายผู้อื่นให้เสียหาย

6. มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชน ประเทศชาติในการอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมต้องมีการทำงานเป็นหมู่คณะ จึงต้องมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในงานนั้นๆ ให้สมาชิกแต่ละคนนำไปปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายไว้อย่างเต็มที่

7. มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครองในสังคมประชาธิปไตยนั้นสมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครอง เช่น การเลือกตั้ง เป็นต้น

8. มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองช่วยสอดส่องพฤติกรรมชั่วร้ายของเยาวชนในสถานบันเทิงต่าง ไม่หลงเชื่อข่าวลือคำกล่าวร้าย โจมตีไม่มองผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับเราเป็นศัตรูรวมถึงส่งเสริมสนับสนุนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ด้วยสันติวิธี

9. มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามหลักธรรม ทุกคนควรมีศีลธรรมไว้เป็นหลักในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสมถึงแม้จะไม่มียุติธรรมใดๆ ก็ตาม

จากคุณลักษณะของพลโลกศึกษาตามที่กล่าวมาแล้วนั้น พอจะสรุปคุณลักษณะของพลโลกศึกษาได้ว่าพลโลกศึกษาควรมีคุณลักษณะ คือ มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม คิดประโยชน์ของส่วนรวมมาก่อน ประโยชน์ส่วนตัว เป็นบุคคลที่มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ มองคนเท่าเทียมกัน สามารถยอมรับและอดทนต่อความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนเองไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และเข้าใจระบอบประชาธิปไตยและเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมือง

การวิเคราะห์หนังสือเรียน

ความหมายของการวิเคราะห์หนังสือเรียน

การวิเคราะห์หนังสือ เป็นงานที่จะต้องอาศัยการอ่านอย่าง “วิเคราะห์” คำว่า “วิเคราะห์” (Analysis) นี้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 1071) ได้ให้ความหมายของคำว่า “วิเคราะห์” ว่าหมายถึง ไคร่ครวญ เช่น การวิเคราะห์เหตุการณ์; แยกออกเป็น ส่วนๆ เพื่อศึกษาให้ถ่องแท้ เช่น วิเคราะห์ปัญหาต่างๆ วิเคราะห์ข่าว

นอกจากนี้ในพจนานุกรมของ Webster's Third New International Dictionary of the English Language (1993, 77 อ้างใน มน นุกูล ทิมอ่ำ, 2549, หน้า 35) ได้ให้ความหมายของคำว่า “การวิเคราะห์” ไว้หลายความหมายดังนี้

1. การวิเคราะห์ หมายถึง การตรวจพิจารณารายละเอียดของสิ่งที่สลับซับซ้อนเพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของสิ่งนั้น หรือเพื่อหาแก่นสาร ลักษณะที่สำคัญของสิ่งนั้น
2. การวิเคราะห์ หมายถึง การแยกแยะหรือการทำให้สิ่งที่เป็นส่วนรวมกระจายออกเป็น ส่วนประกอบย่อยๆ

สำหรับความหมายของการวิเคราะห์หนังสือเรียนนั้น จำรัส มิกุล (2543, หน้า 109) ได้ให้ความหมายของ “การวิเคราะห์หนังสือเรียน” ไว้ว่า การจำแนก แยกแยะ ส่วนประกอบของหนังสือเรียน โดยพิจารณาแต่ละส่วนว่ามีอะไรบ้าง แล้วใช้เกณฑ์กำหนดที่เชื่อถือได้เข้าเทียบส่วนประกอบของหนังสือเรียนนั้น เพื่อดูว่าหนังสือเรียนนั้นมีส่วนใดที่แตกต่าง คล้าย เหมือน เข้าข่าย หรือดีกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แล้วพิจารณาโดยภาพรวมว่าหนังสือเล่มนั้นมีคุณค่าในด้านคุณลักษณะต่างๆ มากน้อยเพียงใด

จากความหมายของการวิเคราะห์หนังสือเรียนที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่าการวิเคราะห์หนังสือ หมายถึง การจำแนก แยกแยะองค์ประกอบของหนังสือออกเป็น ส่วนๆ และนำแต่ละส่วนมาพิจารณาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้เพื่อตัดสินคุณภาพของหนังสือเล่มนั้นๆ

ในการวิเคราะห์หนังสือเรียนได้มีนักการศึกษาเสนอวิธีการวิเคราะห์หนังสือเรียน ไว้ดังนี้

เพตตี (Petty, 1965, pp. 445-455 อ้างใน อรลิริ สมบัติวัฒนาเวศ, 2542, หน้า 26) ได้กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์หนังสือเรียน โดยใช้ตารางวิเคราะห์ สรุปได้ว่า ในการใช้ตารางวิเคราะห์หนังสือเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาและประเมินค่าคุณลักษณะของหนังสือเรียน ซึ่งเขาใช้เวลาค้นคว้าทำหลายปีตารางที่เขาสร้างขึ้นนี้ ครูและนิสิตปริญญาโทหลายร้อยคนยอมรับว่าเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมที่ใช้ในการพิจารณาและประเมินคุณค่าคุณลักษณะหนังสือเรียน เกณฑ์ดังกล่าวประกอบด้วยหัวข้อใหญ่ๆ 3 ตอน คือ เนื้อหาวิชา วิธีเขียนและการจัดรูปเล่มและมีหัวข้อย่อย

รายละเอียดลักษณะเฉพาะของแต่ละตอนอย่างชัดเจน โดยกำหนดคะแนนเต็มไว้ 1,000 คะแนน ให้น้ำหนักคะแนนของเนื้อหาวิชาร้อยละ 11 วิธีการเขียนร้อยละ 30 และการจัดทำรูปเล่มร้อยละ 25 นอกจากนี้ยังมีส่วนสำคัญอีก 2 ส่วน คือ แนะนำหนังสือประกอบด้วยชื่อหนังสือ ชื่อผู้แต่ง การพิมพ์ และส่วนประกอบท้ายสุด เป็นการประเมินค่าหนังสือเรียนจากการพิจารณาคะแนนที่ได้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 13-14) ได้ให้ความหมายของการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียนไว้ ดังนี้

การวิเคราะห์หนังสือ หมายถึง การจำแนกแยกแยะองค์ประกอบทุกส่วนของหนังสือเพื่อพิจารณาว่าแต่ละส่วนมีอะไรบ้าง แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาเทียบเคียงกับเกณฑ์ที่กำหนดเพื่อดูว่าหนังสือเรียนในแต่ละองค์ประกอบนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร

การวัดผลและการประเมินผล คำว่า การประเมินผลเป็นคำที่กว้างขวางครอบคลุมมากกว่าคำว่า การวัดผล การวัดผลไม่ได้จบในตัวของมันเอง แต่จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการประเมินผล ในการประเมินผลจะรวมถึงการตัดสินคุณค่าเข้าไว้ด้วย ดังนั้นองค์ประกอบของการประเมินหนังสือเรียน คือ จะต้องรวมทั้งการวัดผล โดยคัดเลือกเครื่องมือต่างๆมาใช้ในการวัดและมีเกณฑ์ในการตัดสิน

จุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์และการประเมิน

1. การควบคุมคุณภาพ การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือเรียนช่วยให้ทราบถึงจุดเด่นจุดด้อยของหนังสือเรียน และใช้เป็นเครื่องมือในการวางแผน แก้ไข ปรับปรุง คุณภาพของหนังสือให้ดีขึ้น

2. การเลือกหนังสือ ในปัจจุบันมีหนังสือเรียนมากมายหลายสำนักพิมพ์ทำให้การคัดเลือกหนังสือที่เหมาะสมเป็นเรื่องที่ยากแต่ก็เป็นงานที่จำเป็น การวิเคราะห์และการประเมินจะช่วยให้ครูสามารถคัดเลือกหนังสือเรียน ได้เหมาะสมกับความต้องการได้อย่างมั่นใจยิ่งขึ้น

3. การปรับปรุงหนังสือ การวิเคราะห์และการประเมินจะช่วยให้ทราบว่าส่วนใด ตอนใดในหนังสือที่ควรมีการปรับปรุงแก้ไข

4. การวิจัย การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือเรียน และคู่มือครูสามารถนำมาใช้ในการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรและวิธีการสอน

การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือเรียน ไม่ใช่กระบวนการเดียวกับการเลือกหนังสือเรียน แต่เป็นกระบวนการตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพของหนังสือตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ส่วนกระบวนการเลือกเป็นการตัดสินที่จะใช้หนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งให้เหมาะสมกับนักเรียนในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะการเลือกหนังสือจะคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ นอกเหนือจากความเที่ยงตรงของหนังสือ เช่น ราคา ความทนทาน ขนาดตัวพิมพ์ โดยทั่วไปมักจะไม่ได้แยกความแตกต่างระหว่าง “การประเมิน” กับ “การเลือก” ไว้ชัดเจนนัก จึงมีอยู่เสมอที่การเลือกและการประเมินถูกพิจารณาว่าเป็นสิ่งเดียวกัน แท้จริงแล้ว

การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือเรียนก็เพื่อสามารถตัดสินใจเลือกหนังสือให้ได้คุณภาพอย่างเหมาะสม

ลักษณะที่ดีของการวิเคราะห์และการประเมิน

1. ต้องรู้จักมุ่งหมายการวิเคราะห์และการประเมิน การประเมินหนังสือเรียนควรเริ่มจากความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเกี่ยวกับลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีและต้องเข้าใจอย่างแท้จริงว่าเรากำลังจะประเมินอะไรบ้าง

2. มีเครื่องมือและการประเมินหลายวิธี เนื่องจากความสมบูรณ์ของหนังสือเรียนเป็นเรื่องซับซ้อน มีหลายมิติ ดังนั้นการประเมินหนังสือเรียนจะต้องกว้างขวาง ครอบคลุมได้ทั้งหมด ซึ่งหมายถึงว่าจะต้องใช้เครื่องมือหลายๆ ชนิดในการประเมินลักษณะต่างๆ ของหนังสือเรียน นอกจากนี้ การประเมินลักษณะใดลักษณะหนึ่งของหนังสือเรียน อาจต้องใช้วิธีการประเมินหลายวิธีก็ได้เพื่อเป็นการเพิ่มความเชื่อถือผลของการประเมินยิ่งขึ้น

3. ประเมินหลากหลาย การประเมินหนังสือเรียนควรเป็นการร่วมมือกันหลายฝ่าย เช่น ผู้แต่ง ผู้พิมพ์ ผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชา อาจารย์ในสถาบันการศึกษา อาจารย์ผู้สอนที่ใช้หนังสือเรียนและนักเรียนที่ใช้หนังสือเรียน โดยบุคคลเหล่านี้อาจจะประเมินหนังสือเรียนกันคนละลักษณะ คนละหัวข้อ หรืออาจจะประเมินหัวข้อเดียวกันก็ได้ ซึ่งจะทำให้เราได้ความคิดเห็นต่างๆ กันจากบุคคลหลายๆ ฝ่าย ทำให้เป็นที่เชื่อถือได้มากกว่าการประเมินของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียว

4. ประเมินต่อเนื่อง การประเมินหนังสือเรียนควรเป็นกระบวนการต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เนื่องจากหนังสือเรียนไม่อาจจะผลิตครั้งเดียวแล้วใช้ได้ตลอดไป การประเมินควรจะต้องตรง เชื่อมั่นได้และเป็นปรนัย เพื่อช่วยให้มั่นใจได้ว่าประเมินในสิ่งที่ต้องการประเมิน

การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 13) ระบุว่าเกณฑ์ที่นำมาใช้วิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียน จำเป็นที่ต้องนำมาจากหลักปรัชญาและเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้สำหรับการสอนวิชานั้นๆ ซึ่งครูหรือนักการศึกษาใช้เป็นแนวทางกำหนดบทบาทและประสิทธิภาพของหนังสือเรียนที่จะนำมาใช้เพื่อให้สอดคล้องหรือสนองปรัชญาและเป้าหมายของการสอนดังกล่าว เช่น ถ้าได้มีการจัดลำดับความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาเจตคติที่เหมาะสมตามที่กำหนดไว้ในการสอนหนังสือเรียนที่จะนำมาใช้ย่อมต้องประกอบด้วยเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับปรัชญาและเป้าหมายเรื่องนั้นๆ หรือถ้าจัดลำดับความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะการสืบสวนสอบสวนไว้สูง หนังสือเรียนที่จะนำมาใช้ย่อมจะต้องประกอบด้วยเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนที่เป็นแบบสืบสวนเพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะดังกล่าวเป็นต้น อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์และประเมินเพื่อเลือกหนังสือมาใช้ให้สอดคล้องกับปรัชญาและเป้าหมายของการสอนแต่ละวิชา ต้องอาศัยเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมิน ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางด้านวิชาการ

พิจารณาเกณฑ์ในการวิเคราะห์ด้านสาระความรู้และกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

1.1 สาระด้านความรู้ในหนังสือเรียน มีเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมิน ดังนี้

1. เนื้อหาต้องสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของการสอนในวิชานั้นๆ ตลอดจนเป้าหมายของประเทศชาติ
2. เนื้อหาควรให้ความคิดหลายสาขาวิชา เพื่อช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อให้ให้นักเรียนคิดแก้ปัญหาและสนับสนุนความเข้าใจเกี่ยวกับความเข้าใจปัญหาต่างๆ
3. เนื้อหาส่งเสริมทักษะทางวิชานั้นๆ
4. เนื้อหาถูกต้องตามความเป็นจริง สัมพันธ์กับความรู้เดิมของนักเรียน
5. เนื้อหาที่มีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับสติปัญญาปานกลางของนักเรียนในแต่ละระดับชั้น
6. เนื้อหาให้รายละเอียดที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน ทำให้นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม
7. เนื้อหาใช้ภาษาที่เหมาะสม มีความถูกต้องในด้านการใช้สำนวนและตัวสะกด ใช้รูปประโยคสั้นๆ และเข้าใจง่าย ใช้ศัพท์เฉพาะซึ่งเป็นที่ยอมรับตลอดจนมีการอธิบายศัพท์เฉพาะเหล่านั้นในหนังสือเรียนด้วย
8. เนื้อหาควรส่งเสริมให้เกิดความคิดและค้นคว้าต่อไป
9. การเสนอเนื้อหาควรเป็นไปตามลำดับมีหลักเกณฑ์และต่อเนื่องกันอย่างมีเหตุผล
10. การวางโครงเรื่องไม่ซับซ้อน เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก
11. การตั้งชื่อเรื่องแต่ละบทแต่ละตอน ควรมีความครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด
12. เนื้อหาไม่ควรใช้พรรณนาโวหารมากเกินไป

1.2 กิจกรรมการเรียนการสอนและแบบฝึกหัด มีเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมิน

ดังนี้

1. หนังสือเรียนควรแนะนำกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียนแต่ละระดับชั้น โดยส่งเสริมส่งเสริมนิสัย เจตคติและความประพฤติที่พึงปรารถนาของผู้เรียน
2. กิจกรรมในหนังสือเรียนควรสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของแต่ละวิชาและเนื้อหาของแต่ละบท

3. กิจกรรมควรสามารถนำมาใช้ในการประเมินผลความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของนักเรียนและช่วยให้ครูสามารถวางแผนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ควรมีแบบฝึกหัดหลายๆ แบบกระจายกันอย่างเหมาะสม แบบฝึกหัดควรมีจำนวนเพียงพอที่จะสรุปสาระสำคัญของเรื่องที่เรียนได้

5. การใช้คำถาม ควรกระตุ้นให้ใช้ความคิด มิใช่ข้อเท็จจริงที่อาศัยเพียงความจำ

6. คำถามที่ช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการตั้งปัญหาและค้นคว้าเพิ่มเติม โดยเน้นความคิดสำคัญๆ อย่างชัดเจน เพื่อช่วยพัฒนาความคิดเชิงวิจารณ์ โดยเฉพาะให้นักเรียนรู้จักคิดแก้ปัญหาด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์

2. ลักษณะทางด้านกายภาพ

มีเกณฑ์ในการวิเคราะห์และประเมิน ดังนี้

2.1 ลักษณะรูปเล่มมั่นคง แข็งแรง เย็บเล่มแน่นหนา

2.2 ปกของหนังสือเรียนควรมีสีสันดึงดูดความสนใจและแสดงสาระสำคัญของหนังสือเรียนเล่มนั้น

2.3 ตัวหนังสือมีขนาดเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

2.4 ตัวอักษรแต่ละบรรทัดควรมีความยาวพอเหมาะ มีช่องว่างบรรทัดที่นักเรียนสามารถกวาดสายตาได้สะดวกขณะอ่าน

2.5 ตัวพิมพ์ที่ใช้ควรมีขนาดต่างๆ กัน เพื่อเน้นความสำคัญ เมื่อจะขึ้นหัวข้อตอนหรือบทใหม่หรือเมื่อกล่าวถึงชื่อเรื่อง หรือศัพท์เฉพาะ

2.6 ภาพประกอบสอดคล้องกับวัย ความสนใจและเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของผู้เรียน

2.7 ภาพประกอบควรมีขนาดพอเหมาะกับหน้ากระดาษ น่าสนใจ วางไว้ถูกที่สัมพันธ์กับเนื้อหา มีความชัดเจนและสวยงาม

2.8 ภาพประกอบควรตรงกับจุดมุ่งหมายของเนื้อเรื่อง มีความสำคัญเพียงเรื่องเดียว และภาพประกอบควรทันสมัย

2.9 มีจุดสนใจภายในภาพที่ใหญ่ สะดุดตา มีความหมายง่าย ไม่มีรายละเอียดที่ยุ่งยากซับซ้อน

2.10 ภาพประกอบควรมีสีสัน เพราะให้ความเป็นจริงได้ดีกว่าภาพขาวดำ จึงดึงดูดความสนใจได้มากกว่า ทำให้เรียนรู้ได้รวดเร็วขึ้น

2.11 คำบรรยายใต้ภาพควรเขียนให้สมบูรณ์

2.12 ภาพประกอบควรมีจำนวนมากเพียงพอในการทำความเข้าใจความคิดรวบยอดที่สำคัญขั้นตอนการวิเคราะห์และประเมินหนังสือ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 15) ระบุว่า มีขั้นตอนในการวิเคราะห์และประเมินหนังสือ ดังนี้

ขั้นที่หนึ่ง ตั้งเป้าหมายหรือจุดประสงค์ ว่าอะไรคือสิ่งที่เรากำลังต้องการจะวัด การตั้งเป้าหมายหรือจุดประสงค์จะช่วยให้มีความเที่ยงตรงในการประเมิน สามารถประเมินได้ตรงจุดตรงประเด็นที่ต้องการ

ขั้นที่สอง พิจารณาเครื่องมือที่จะใช้ประเมินลักษณะที่แตกต่างกันของหนังสือ เครื่องมืออาจจะเป็นแบบสอบถาม แบบมาตราส่วนประเมินค่า แบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ฯลฯ ในการประเมินเราจะต้องใช้เครื่องมือมากกว่าหนึ่ง อย่างใดก็ได้ เพื่อเป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นของการประเมิน

ขั้นที่สาม ตั้งกรรมการวิเคราะห์และการประเมินโดยบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชานั้น ครูและนักเรียน โดยบุคคลเหล่านี้อาจจะมองในลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือหลายลักษณะจากความคิดเห็นต่างๆกัน การวิเคราะห์และการประเมินหนังสือจากบุคคลหลายฝ่าย จะทำให้มีความเชื่อมั่นมากกว่าการวิเคราะห์และประเมินโดยบุคคลเพียงคนเดียว

ขั้นที่สี่ การแปลความ เมื่อข้อมูลต่างๆถูกรวบรวมมาแล้วจะต้องนำมาแปลความ การวิเคราะห์และการประเมินอาจพิจารณาตัดสินคุณค่าของหนังสือที่ละส่วน แต่เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนเกี่ยวกับคุณค่าของหนังสือนั้น องค์ประกอบในด้านต่างๆ อาจนำมาพิจารณารวมกันได้

ขั้นที่ห้า การใช้ผลประเมินย้อนกลับไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง จุดมุ่งหมายของการประเมินหนังสือเรียน มิใช่เพียงแต่การคัดเลือกมาใช้ในโรงเรียน หรือการยอมรับหรือไม่ยอมรับหนังสือเหล่านั้นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการปรับปรุงด้วยหรือการเตรียมสื่อ ตลอดจนการวางแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ข้อมูลครบถ้วน และเพื่อให้บรรลุตามที่ตั้งไว้ในประเด็นนี้การบันทึกหลักฐานการประเมินจึงควรกระทำเพื่อจะได้ข้อมูลในการแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

เครื่องมือการวิเคราะห์หนังสือ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 18-21) ระบุว่าคุณลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ เพื่อความพร้อมของการจัดเตรียมเครื่องมือเพื่อการวิเคราะห์ ควรได้ศึกษารายละเอียดต่างๆ ดังนี้

ในการวิเคราะห์และประเมินหนังสือ เครื่องมือหลายๆ ชนิดจะถูกนำมาใช้เพื่อการวัดผล สะดวกขึ้นและเป็นการบันทึกลักษณะต่างๆ ของหนังสือ เครื่องมือแต่ละอย่างที่เลือกหรือสร้างขึ้นนั้น ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ความเที่ยงตรง (Validity) เพื่อเป็นการยืนยันให้แน่ชัดว่าเครื่องมือที่วัดในสิ่งที่เราต้องการจะวัดในแง่ความเที่ยงตรง เครื่องมือจะต้องมีรากฐานอยู่บนความคิดรวบยอดที่ชัดเจนเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของหนังสือเรียน ซึ่งเครื่องมือที่ออกออกแบบมาเพื่อใช้ในการวัด

2. ความเชื่อมั่น (Reliability) เครื่องมือที่ควรจะสามารถประเมินหนังสือเรียนได้อย่างมีความเชื่อมั่น เครื่องมือควรประเมินออกมาได้ผลเหมือนเดิม ไม่ว่าจะใช้ประเมินสิ่งนั้นก็ครั้งก็ตาม ไม่มีการผิดพลาดโดยบังเอิญเกิดขึ้น

3. ความเป็นปรนัย (Objectivity) ตามความจริงแล้วความเป็นปรนัยนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของความเชื่อมั่น แต่การที่นำมาแยกนั้น เนื่องจากความเป็นปรนัยเป็นสิ่งสำคัญมากในการตัดสินของบุคคลนั้น จึงมีความเห็นส่วนบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินด้วย ซึ่งจะต้องมีการควบคุมในขณะที่สร้างเครื่องมือ

4. ความสามารถในการนำไปใช้เชิงปฏิบัติ (Practicability) ในขณะที่เราควรระมัดระวังในเรื่องความเที่ยงตรง ความเชื่อมั่นและความเป็นปรนัย เราไม่ควรลืมในเรื่องความสามารถในการนำไปใช้ได้เชิงปฏิบัติของเครื่องมือ ซึ่งรวมไปถึงการพิจารณาในแง่เศรษฐกิจ ความสะดวกในการบริหาร ความสะดวกในการตีความและอื่นๆ

สิ่งสำคัญที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือ การที่เราทำการวิเคราะห์และประเมินหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่ง แสดงว่าเรากำลังตั้งสมมติฐานว่า ข้อดีของหนังสือที่เป็นสิ่งที่มีอยู่และประกอบกันอย่างสลับซับซ้อน มีหลายมิติ ดังนั้น ในการวิเคราะห์และประเมินหนังสือให้ครอบคลุมจุดประสงค์หลายๆด้าน จึงต้องการเครื่องมือเป็นชุดหรือใช้เครื่องมือหลายๆอย่าง เพื่อให้ครอบคลุมได้หมด แต่ก็ยังมีเครื่องมือบางอย่างซึ่งใช้ในการรวบรวมข้อมูล โดยพยายามหลีกเลี่ยงการตัดสินของบุคคลเพื่อให้เป็นปรนัยมากที่สุด เครื่องมือดังกล่าวต่อไปนี้ อาจจะมีประโยชน์ในการนำมาใช้ประเมินผลหนังสือเรียนและคู่มือครูได้ ทั้งในขั้นการปรับปรุงและการตัดสินใจเลือกใช้หนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งในโรงเรียน

ชนิดของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์หนังสือมีหลายชนิด ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์หนังสือว่าจะวิเคราะห์เพื่ออะไร ขอแนะนำเครื่องมือที่ใช้ ดังนี้

1. แบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามเพื่อให้ครูผู้สอนตรวจสอบ วิเคราะห์หนังสือที่ใช้ อยู่ว่าหนังสือแต่ละเล่มเป็นอย่างไร การใช้แบบสอบถามเพื่อวิเคราะห์หนังสือนี้จะมีข้อบกพร่องคือ ต้องใช้เวลานาน เพราะครุคนหนึ่งจะไม่มีเวลาตอบคำถามในรายละเอียดของหนังสือหลายๆเล่ม และในการวิเคราะห์จะได้รับความเห็นของผู้วิเคราะห์ไม่หลากหลาย

2. แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้ต้องการวิเคราะห์ข้อมูล เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ที่ละรายการ ถึงเรื่องการใช้หนังสือเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร เช่น เนื้อหาสาระสอดคล้องกับ

จุดประสงค์หรือไม่ มีการเรียบเรียงเนื้อหาเป็นอย่างไร ข้อบกพร่องหรือข้อจำกัดที่จะใช้แบบสัมภาษณ์ในการวิเคราะห์หนังสือ คือ ต้องใช้เวลาสัมภาษณ์ครูแต่ละคนค่อนข้างมากและผลการสัมภาษณ์จะให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้ใช้หนังสือฝ่ายเดียว ส่วนผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญอื่นๆ จะสัมภาษณ์ได้ต้องใช้เวลาในการอ่านหนังสือแต่ละเล่มจึงจะสัมภาษณ์ได้

3. แบบมาตราส่วนประเมินค่า แบบมาตราส่วนประเมินค่าเป็นการวิเคราะห์รายการต่างๆ โดยในแต่ละรายการจะระบุถึงระดับด้วยวาจา เช่น ดีมาก ดี ปานกลาง พอใช้ได้ ปรับปรุง ประโยชน์จากการระบุความมากน้อยถือว่าเป็นเครื่องมือที่ตัดสินคุณภาพของสิ่งที่สังเกต เครื่องมือนี้ไม่ควรใช้ตรวจสอบเกี่ยวกับสารบัญญัตินี้จำนวนหน้าของหนังสือถ้าเป็นด้านวิชาการจะวิเคราะห์ด้านความรู้ เช่น ความเหมาะสมกับรายวิชาและหลักสูตร ความถูกต้องและความเชื่อถือได้ของเนื้อหา ความทันสมัยของเนื้อหา เป็นต้น ถ้าจะวิเคราะห์ด้านกายภาพก็จะถามในลักษณะคุณภาพ เช่น ลักษณะรูปเล่มดึงดูดความสนใจอย่างไร การเย็บเล่มมั่นคงแข็งแรงหรือไม่ การพิมพ์เหมาะสมอย่างไร เป็นต้น

4. แบบตรวจสอบรายการ (Checklist) แบบตรวจสอบรายการเป็นแบบวิเคราะห์หนังสือในหัวข้อหรือรายการที่ต้องการวิเคราะห์ว่ามีหรือไม่มี ประโยชน์ของแบบตรวจสอบรายการมีประโยชน์ในการรวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับลักษณะของหนังสือได้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพข้อที่พบหรือข้อบกพร่องของเครื่องมือชนิดนี้ คือ หัวข้อเรื่องไม่ชัดเจน รายการต่างๆ ที่วิเคราะห์มีมากเกินไปข้อควรระวังในการใช้ ต้องอ่านและตรวจสอบให้ชัดเจนเพราะบางหัวข้ออาจแทรกในเนื้อหาบางส่วน และถ้าอ่านพบข้อดี ข้อบกพร่องหรือควรปรับปรุงควรบันทึกไว้ท้ายแบบ เพราะข้อมูลในเครื่องมือนี้จะนำไปใช้ในเครื่องมือวิเคราะห์รายการ

5. แบบวิเคราะห์รายการ (Analysis Sheet) เป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญในการประเมินหนังสือ แบบเป็นเครื่องมือที่สำคัญการเก็บรวบรวมข้อมูล รวบรวมหลักฐานเพื่อใช้ในการเลือกและปรับปรุงหนังสือ ข้อมูลต่างๆ จากการบันทึกในแบบของเครื่องมือชนิดนี้สามารถนำไปใช้ได้ง่ายในการตัดสินใจ นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้ยังเป็นข้อมูลที่ถาวรสามารถนำไปใช้ได้หลายๆ วัตถุประสงค์ และยังเป็นเครื่องมือในการประเมินหนังสือเรียนที่เที่ยงตรงและเชื่อมั่นได้มากชนิดหนึ่ง การจะใช้เครื่องมือชนิดนี้ ผู้ทำการประเมินจะต้องรู้รายละเอียดต่างๆ ของหัวข้อที่ต้องประเมิน ดังนั้นก่อนใช้เครื่องมือชนิดนี้ก็ควรศึกษาหนังสือให้เข้าใจก่อน

6. แบบกำหนดค่าคะแนน (Score Card) เครื่องมือนี้เป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างยิ่งในการประเมินหนังสือ ข้อดีของเครื่องมือคือเป็นเครื่องมือที่อำนวยความสะดวกในการตรวจสอบเรื่องต่างๆ เป็นเครื่องมือที่พยายามดึงความเห็นส่วนบุคคลออกจากการตัดสินใจ ข้อจำกัด คือยังไม่มีเกณฑ์ที่สมควรในการกำหนดค่าคะแนนและเกณฑ์ที่เลือกขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของบุคคลแต่ละคนไม่มากนัก ยิ่งไปกว่านั้น การให้น้ำหนักก็ไม่ค่อยมีความเที่ยงตรงเชิงวิทยาศาสตร์ ในกรณีนี้ตามความเป็นจริงเกณฑ์และน้ำหนักตั้งอยู่บนรากฐานของความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน

ในการใช้เครื่องมือวิเคราะห์หนังสือแบบต่างๆนั้นมีมากมายหลายประเภทดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในข้างต้น หลักเกณฑ์และเครื่องมือแต่ละอย่าง ต่างก็มีข้อดีและข้อจำกัดในการประเมินแตกต่างกันออกไป ไม่มีหลักเกณฑ์และเครื่องมือใดที่สามารถวิเคราะห์และประเมินแตกต่างกันออกไป ไม่มีหลักเกณฑ์และเครื่องมือใดที่สามารถวิเคราะห์และประเมินหนังสือต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด โดยไม่มีข้อบกพร่อง ดังนั้นการใช้เครื่องมือใด หลักเกณฑ์ใดย่อมขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายของผู้ทำการวิเคราะห์ว่าต้องการหนังสือในวัตถุประสงค์ใดเป็นสำคัญและใช้เครื่องมือใดให้เหมาะสมกับความต้องการนั้นๆ

โกชัย สาริกบุตรและสมพร สาริกบุตร (2521, หน้า 13-14) ได้กล่าวถึงวิธีวิเคราะห์ที่มีผู้ทำไว้ดังนี้

1. วิเคราะห์โดยนำเอาหนังสือเรียนวิชาเดียวกันมาเปรียบเทียบกันทุกเล่ม ตั้งแต่เริ่มมีหนังสือเรียนวิชานั้นจนถึงมีใช้ในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาการว่าแต่เดิมสอนอะไร และสิ่งที่นำมาสอนนั้นให้ประโยชน์ด้านใดมากน้อยเพียงใด
2. วิเคราะห์โดยการนำหนังสือเรียนของวิชาเดียวกัน ระดับชั้นเดียวกันมาเปรียบเทียบกันทุกเล่ม (เพราะมีผู้แต่งหลายท่านและแนวแต่งก็ต่างกันไป) แต่พิจารณาเฉพาะหนังสือเรียนที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อดูความแตกต่าง ความคล้ายคลึง ความเหมือน หรือจุดเน้นของหนังสือเรียนเท่านั้น
3. วิเคราะห์โดยสอบถามความเห็นจากผู้เรียนหนังสือเรียนเล่มนั้น โดยเปิดโอกาสให้ผู้อภิปรายตอบแบบสอบถามหรือสัมภาษณ์ความต้องการของผู้เรียน ซึ่งจะวัดความน่าอ่านของหนังสือเรียนได้ด้วย
4. วิเคราะห์โดยสอบถามความคิดเห็นจากครูผู้สอนหนังสือเรียนเล่มนั้น ซึ่งจะวัดความนิยมหรือประเมินคุณค่าบางประการของหนังสือเรียนเล่มนั้นได้
5. วิเคราะห์โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้อย่างมีเหตุผล เช่น ตั้งเกณฑ์ไว้ว่าหนังสือเรียนที่ดีควรเสนอเนื้อหาตอบสนองความมุ่งหมายของหลักสูตรวิชานั้นๆ เป็นต้น วิธีนี้ผู้วิเคราะห์จะต้องศึกษาหลักสูตร ความมุ่งหมายทั่วไป และความมุ่งหมายเฉพาะเรื่องของวิชานั้น เพื่อตั้งเกณฑ์ขึ้นมาอย่างรัดกุมเพียงพอ

การวิเคราะห์เนื้อหา

Best, 1970, pp 133 อ้างใน อรสิริ สมบัติวัฒนาเวศ (2542, หน้า 28) ระบุว่า การวิเคราะห์เนื้อหาอาจจะรู้จักในนามของการวิเคราะห์เอกสารที่มีวิธีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบในเอกสารที่ถูกเขียนหรือพิมพ์ขึ้น เช่น รายงานและบันทึกใน Office หนังสือเรียน หนังสืออ้างอิง จดหมาย ชีวประวัติ นิติสาร รูปภาพหรือการ์ตูน ในการศึกษาจะรวมและแยกข้อมูล ข้อเท็จจริงจากโครงเรื่องหรือการ

ประเมินเนื้อหาของเอกสารตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นออกมาในรูปของความถี่หรือสัดส่วนของสิ่งที่สามารถมองเห็นในเอกสารนั้นได้

นอกจากนี้ (Best, 1970, pp133 อ้างใน อ้างใน อรสิริ สมบัติวัฒนาเวช, 2542, หน้า 28) ได้ระบุถึงประโยชน์ของการวิเคราะห์เนื้อหา ไว้ดังนี้

1. เพื่อบรรยายเหตุการณ์และการฝึกฝนที่มีอยู่ทั่วไป
2. เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ สำคัญหรือความสนใจในหัวข้อปัญหาที่มีอยู่
3. เพื่อค้นหาระดับความยากในหนังสือเรียนหรือสื่ออื่นๆ
4. เพื่อประเมินความลำเอียงของคำตัดสินหรือข่าวสารที่เสนอในหนังสือเรียน
5. เพื่อวิเคราะห์ชนิดของความคลาดเคลื่อนในการทำงานของนักเรียน
6. เพื่อวิเคราะห์การใช้ความนึกคิดของบุคคล พรรคการเมือง สถาบันหรือประเทศ
7. เพื่อเจาะลึกลักษณะการเขียน ความคิดหรือการสรุปเนื้อหาของนักเรียน

องค์ประกอบในการวิเคราะห์เนื้อหานั้น สุรางค์ จันทวานิช (2533, 144 อ้างใน อรสิริ สมบัติวัฒนาเวช, 2542, หน้า 29) ได้ระบุว่ามียอดองค์ประกอบหลักๆ 6 ประการ ได้แก่

1. แหล่งที่มาของข้อความหรือสาระ ได้แก่ ผู้สื่อ
2. กระบวนการใส่ความหมายของสาระ
3. ตัวสาระหรือข้อความ
4. วิธีถ่ายทอดสารไปยังผู้อื่น
5. ผู้รับสาร
6. กระบวนการตลอดจนความหมายของสาร

นอกจากนี้ อุทุมพร จามรมาน (2531, หน้า 11-12) ได้ระบุว่าการวิเคราะห์เนื้อหาจะต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. เนื้อหาที่จะวิเคราะห์ ซึ่งอยู่ในรูปเอกสารและรูปอื่นๆ เช่น รูปภาพ การ์ตูน เป็นต้น
2. วัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เนื้อหามี 3 ประการ คือ
 - 2.1 เพื่อสรุปข้อมูล
 - 2.2 เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายใน
 - 2.3 เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายนอก
3. หน่วยในการวิเคราะห์ ปกติ จะมี 3 ประการ คือ
 - 3.1 หน่วยจากการสุ่ม
 - 3.2 หน่วยจากการบันทึก
 - 3.3 หน่วยจากเนื้อหา

ซึ่งในการสร้างหน่วยการวิเคราะห์อาจจะพิจารณาในด้านลักษณะทางกายภาพ เช่น จำนวน
เล่มของรายงาน ฉบับ แผ่น ในด้านการอ้างอิง เช่น จากวัตถุ เหตุการณ์ บุคคล การกระทำในด้าน
โครงสร้าง เช่น ความรู้สึก ภาษา หรือทางด้านความหมาย เช่น การขอร้อง การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นต้น
ขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหา สุรางค์ จันทรวณิช (2533, 144 อ้างใน อรสิริ สมบัติวัฒนาเวศ,
2542, หน้า 29-30) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ผู้วิจัยต้องตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นสำหรับการคัดเลือกเอกสารและหัวข้อที่จะทำการ
วิเคราะห์
2. ผู้วิจัยต้องวางโครงของข้อมูลโดยการทำรายชื่อคำหรือข้อความในเอกสารที่จะ
ถูกนำมาวิเคราะห์แล้วแบ่งประเภทไว้
3. การวิเคราะห์จะต้องคำนึงถึงบริบทหรือสิ่งแวดล้อมประกอบ
4. การวิเคราะห์เนื้อหาอาจจะกระทำกับเนื้อหาตามที่ปรากฏในเอกสารและการวัด
ความถี่ของคำหรือข้อความในเอกสารก็หมายถึงคำหรือข้อความที่มีอยู่ ไม่ใช่คำ
หรือข้อความที่ผู้วิจัยตีความเอง

อุทุมพร จามรมาน (2531, หน้า 13) ได้สรุปขั้นตอนของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การแปลภาษาเป็นข้อมูล ผู้วิเคราะห์เก็บประเด็นที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาสาระได้
อย่างชัดเจน แล้วแยกเนื้อหาเป็นส่วนย่อยๆหลายแบบ เช่น

1. แยกเป็นกลุ่มตามเนื้อหาหรือตัวแปร
2. แยกเป็นสาย เช่น เนื้อหาสาระที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน เนื้อหาสาระที่
รุนแรงมากน้อย
3. แยกเป็นวงกลมย่อย เช่น เนื้อหาสาระที่นำมาจัดพวกเข้าด้วยกันเป็นวงๆ
4. แยกเป็นคาบมิติ เช่น จัดกลุ่มตามตัวแปร รูปแบบ
5. จัดทำเป็นกิ่งก้านต้นไม้ เช่น การจัดทำเป็นระเบียบแยกย่อยเป็นสาย

ขั้นที่ 2 การแปลข้อมูลออกเป็นตัวเลขสามารถทำได้ 2 แบบ คือ แปลเป็นจำนวน
(หรือความถี่) กับแปลเป็นค่าหรือคะแนน

ในการวิเคราะห์เนื้อหานักวิจัยต้องมีความเข้าใจในการบรรยายคุณลักษณะต่างๆ ของเนื้อหา
ได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องสามารถอธิบายให้ได้ว่าเรื่องอะไรที่กำลังศึกษาอยู่ มีข้อมูลที่
ต้องการอะไรบ้าง และคำนึงว่ามีอะไรบ้างที่ทำให้คุณลักษณะต่างๆ ของเนื้อหาเปลี่ยนแปลงไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรสิริ สมบัติวัฒนาเวศ (2542, หน้า 77-78) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตแต่ละเล่มนั้นมีข้อดี ข้อด้อยพอๆ กัน ไม่มีหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเล่มใดมีเนื้อหาสมบูรณ์ที่สุด และเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมตามเกณฑ์การให้คะแนนตามลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่จัดพิมพ์โดยกรมวิชาการอยู่ในลำดับท้ายๆ โดยมีหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในลำดับต้นๆ

มนนุกูล ทิมอ่ำ (2549, หน้า 111-112) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หนังสือเรียน สารการเรขาคณิตระดับมัธยมศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ในด้านคุณลักษณะ หนังสือเรียนส่วนใหญ่มีคุณภาพอยู่ในระดับดีมากและระดับดี และเมื่อพิจารณาตามรายการ จะมีลักษณะเด่นในด้าน ปก (สี และการออกแบบ) การจัดทำรูปเล่ม ขนาดอักษร สี ความชัดเจน ศิลปะการจัดหน้า ความชัดเจนและความสมจริงของภาพ จำนวนภาพ การสื่อความหมาย และคำอธิบายภาพประกอบ ส่วนในรายการที่ควรปรับปรุง คือ คุณภาพของกระดาษขนาดรูปเล่มและจำนวนหน้า ขนาดและสีสันของภาพประกอบ ในด้านคุณภาพ หนังสือเรียนส่วนใหญ่มีคุณภาพอยู่ในระดับดีมากและระดับดี และเมื่อพิจารณาตามรายการจะพบลักษณะที่เกิดแก่ผู้เรียน การเรียงลำดับเนื้อหา การลำดับเนื้อหา ลำดับการนำเสนอ ความกลมกลืนของเนื้อหา แนวคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความถูกต้อง ความชัดเจน ความเหมาะสมของภาษา เครื่องหมายวรรคตอน ส่วนในรายการที่ควรปรับปรุง คือ ความถูกต้องและเที่ยงตรง กิจกรรมเสนอแนะแบบฝึกหัด แบบทดสอบ ประกอบบทเรียน และส่วนประกอบของหนังสือ ซึ่งได้แก่ เชิงอรรถ บรรณานุกรม และรายชื่อหนังสืออ่านประกอบ

วิทยา ยุวภูษิตานนท์ (2555, หน้า 709-716) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หนังสือเรียนกลุ่มสารการเรขาคณิตระดับมัธยมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระหว่าง พ.ศ. 2533 – 2553 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า คุณลักษณะของหนังสือเรียนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในด้านเนื้อหา หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในเกณฑ์ดีถึงดีมาก ส่วนหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ปานกลางถึงดี ด้านการนำเสนอเนื้อหาและการส่งเสริมการเรียนรู้และด้านองค์ประกอบทางกายภาพและส่วนประกอบของหนังสือเรียน หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง และคุณลักษณะของหนังสือเรียนกลุ่มสารการเรขาคณิตระดับมัธยมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 3 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในด้านเนื้อหา หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ปานกลางถึงดีมาก ด้านการนำเสนอเนื้อหาและการส่งเสริมการเรียนรู้ และด้านองค์ประกอบทางกายภาพและส่วนประกอบของหนังสือ

เรียนของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง และคุณลักษณะของหนังสือเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในด้านเนื้อหา หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ปานกลางถึงดีมาก ด้านการนำเสนอเนื้อหา และการส่งเสริมการเรียนรู้ หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการและสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ด้านองค์ประกอบทางกายภาพและส่วนประกอบของหนังสือเรียน หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ส่วนหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนอยู่ในเกณฑ์ดี

จิติมดี อพัทธนานนท์ (2556, หน้า 124-127) ได้ทำการศึกษา เนื้อหาความเป็นพหุวัฒนธรรม ในแบบเรียนไทย ซึ่งผลการศึกษาแบบเรียนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมและแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ที่ใช้ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 และหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 ผลการศึกษาพบว่าแบบเรียนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 มีการนำเสนอเรื่องราวความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากกว่าแบบเรียนในอดีต อย่างไรก็ตามความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่กล่าวถึงนั้นส่วนใหญ่ยังเน้นวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น อาหาร การแต่งกาย ประเพณี โดยไม่มีการกล่าวถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างกลุ่มทางวัฒนธรรมและไม่มีการกล่าวถึงปัญหาของชนกลุ่มต่างๆ ในประเทศไทย

เฉลิมพร จันทร์ทอง (2557, หน้า 123-124) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การสื่อความหมายการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในหนังสือแบบเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กรณีศึกษาโรงเรียนโยธินบูรณะ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมายการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม 10 ตัวชี้วัด จากการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือแบบเรียนทั้ง 4 สำนักพิมพ์พบว่าไม่มีเนื้อหาไม่ครบตามที่แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ ผลจากการศึกษาายังพบว่า ไม่มีสำนักพิมพ์ใดสื่อความหมายได้ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์การสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรมของอี โค โมส ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนและการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กลุ่มผู้เรียน พบว่าหนังสือแบบเรียนของสำนักพิมพ์ บริษัทพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.) ได้รับเลือกกว่ามีการสื่อความหมายการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมได้ดีที่สุด โดยนักเรียนและครูผู้สอนเห็นว่าเนื้อหาในหนังสือแบบเรียนควรกระชับ ทันสมัย และมีการจัดระเบียบข้อมูลได้ดี ส่วนภาษาที่นำเสนอควรจะเป็นภาษาที่ทันสมัย เหมาะกับอายุของผู้เรียน และควรเลือกภาพประกอบที่น่าสนใจ ทันสมัย ให้ข้อมูลสอดคล้องกับเนื้อหา สิ่งสำคัญที่สุดในการสื่อความหมายมรดกทางวัฒนธรรมในหนังสือแบบเรียนคือ

การสร้างองค์ความรู้ ความเพลิดเพลิน ตลอดจนการตระหนักถึงคุณค่าและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ขอบเขตด้านหัวข้อและเนื้อหาพลเมืองศึกษาที่จะวิเคราะห์

ในการวิเคราะห์ประเด็นเนื้อหาพลเมืองศึกษาในหนังสือแบบเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ต้องมีหลักเกณฑ์ที่ถือเป็นบรรทัดฐาน ซึ่งเกณฑ์นี้สามารถสร้างขึ้นด้วยวิธีการที่เหมาะสมและมีความน่าเชื่อถือ ในการจะใช้วิเคราะห์เนื้อหาพลเมืองศึกษาในหนังสือแบบเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกหัวข้อประเด็นทางพลเมืองศึกษาที่จะวิเคราะห์ ประกอบไปด้วย

1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ (Have freedom and self-reliance)
2. เห็นคนเท่าเทียมกัน (Treat people equally)
3. ยอมรับความแตกต่าง (Accept the differences)
4. เคารพสิทธิผู้อื่น (Respect the rights of others)
5. รับผิดชอบต่อสังคม (Have social responsibility)
6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม (Understand democracy)

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ หมายถึง มีความรู้ความสามารถ มีสติปัญญา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่เรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการประกอบอาชีพ สามารถสร้างอาชีพ มีทักษะในการจัดการและพัฒนาอาชีพ ให้ก้าวหน้า เข้าใจสังคมของตนเองและสังคมโลก มีความเป็นตัวของตัวเอง มีจุดยืนที่ถูกต้อง มีความรู้รอบด้านและเท่าทันต่อเหตุการณ์ จัดระบบชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะกับรายได้ ปรับตนเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดีและไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์

2. เห็นคนเท่าเทียมกัน หมายถึง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น มองคนเป็นแนวระนาบไม่ชี้แหว่ง เข้าใจและปกป้องสิทธิมนุษยชน มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น

3. ยอมรับความแตกต่าง หมายถึง ความถึง เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟังและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง เข้าใจ ยอมรับและอดทนต่อความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา ความเชื่อ ศาสนาและวัฒนธรรม

4. เคารพสิทธิผู้อื่น หมายถึง ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนเองไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ใช้สิทธิของตนเองภายในขอบเขตของกฎหมายและมีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น

5. รับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาสังคม โดยเริ่มต้นที่ตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม

คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง ร่วมรักษาวัฒนธรรม ประเพณีของชาติและใช้ทรัพยากรอย่างรู้ค่าและคุ้มค่าและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนมีจิตสำนึกและอุดมการณ์ที่ดีงามเพื่อส่วนรวมและเสียสละเพื่อส่วนรวม

6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม หมายถึง เข้าใจและเรียนรู้วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติสิทธิและหน้าที่ของตนเอง มีความเต็มใจและมีความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ตลอดจนดำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ซึ่งได้เลือกมาจากแหล่งที่มา 7 แห่ง คือ

1. ลักษณะการเป็นพลโลกศึกษา 9 ประการ
2. ลักษณะของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นสากล 8 ประการ
3. คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่สุমন อมรวีวัฒน์ ได้ชี้ว่าเป็นคุณสมบัติการเป็นพลเมืองดีควรเป็น 5 ประการ
4. คุณลักษณะหลักที่สำคัญของคนไทย 10 ลักษณะ ตามที่เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ทำการศึกษา
5. คุณลักษณะของพลเมือง 6 ประการตามที่คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองด้านการพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีกำหนดขึ้นมา
6. คำนิยามหลักของคนไทย 12 ประการแนวคิดของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี
7. จุดหมายของหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556

รายละเอียดของหัวข้อประเด็นพลเมืองศึกษา เหล่านี้ ได้แก่ อนุรักษ์ ทาวิลาศ (2554, ออนไลน์) ระบุถึงคุณลักษณะพลเมืองที่ดีของประเทศชาติและสังคมโลก ไว้ดังนี้

1. เคารพกฎหมายและปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของสังคม

เมื่อพลเมืองทุกคนปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของสังคม และบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น หรือไม่กระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดก็จะทำให้รัฐไม่ต้องเสียงบประมาณในการป้องกันปราบปราม และจับกุมผู้ที่กระทำความผิดมาลงโทษ นอกจากนี้ยังทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบสงบสุขทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ไม่หวาดระแวงคิดร้ายต่อกัน

2. เป็นผู้มีเหตุผล และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

ทุกคนย่อมมีอิสรภาพ เสรีภาพในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ซึ่งการรู้จักการใช้เหตุผลในการดำเนินงาน จะทำให้ช่วยประสานความสัมพันธ์ ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีงามต่อกัน

3. ยอมรับมติของเสียงส่วนใหญ่

เมื่อมีความขัดแย้งกันในการดำเนินกิจกรรมอันเกิดจากความคิดเห็น ที่แตกต่างกัน และจำเป็นต้องตัดสินใจปัญหาด้วยการใช้เสียงข้างมากเข้าช่วย และมติส่วนใหญ่ตกลงว่าอย่างไร ถึงแม้ว่าจะไม่ตรงกับความคิดของเรา เราก็ต้องปฏิบัติตาม เพราะเป็นมติของเสียงส่วนใหญ่ นั่น

4. เป็นผู้นำมีน้ำใจประชาธิปไตย และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

ผู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตยนั้น จะต้องมีความเสียสละ ในเรื่องที่เป็น เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมและรักษาไว้ซึ่งสังคมประชาธิปไตย เป็นการส่งผลต่อความมั่นคงและความก้าวหน้าขององค์กรซึ่งสุดท้าย แล้วผลประโยชน์ดังกล่าวก็ย้อนกลับมาสู่สมาชิกของสังคม เช่น การไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง ถึงแม้ว่าเราจะมีอาชีพบางอย่างที่มีรายได้ตลอดเวลา เช่น ค้าขาย แต่ก็ยอมเสียเวลาค้าขายเพื่อ ไปลงสิทธิ์เลือกตั้ง บางครั้งเราต้องมีน้ำใจช่วยเหลือกิจกรรมส่วนรวม เช่น การสมัครเป็นกรรมการเลือกตั้ง หรือสมาคมบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น

5. เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

ควรรู้จักเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเช่นบุคคลมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด แต่ต้องไม่เป็นการพูดแสดงความคิดเห็นที่ใส่ร้ายผู้อื่นให้เสียหาย

6. มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ชุมชน ประเทศชาติ

ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ย่อมต้องมีการทำงานเป็นหมู่คณะ จึงต้องมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในงานนั้นๆ ให้สมาชิกแต่ละคนนำไปปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายไว้อย่างเต็มที่

7. มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครอง

ในสังคมประชาธิปไตยนั้นสมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครอง เช่น การเลือกตั้ง เป็นต้น

8. มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง

ช่วยสอดส่องพฤติกรรมชั่วร้ายของเยาวชนในสถานบันเทิงต่าง ไม่หลงเชื่อข่าวลือคำกล่าวร้ายโจมตี ไม่มองผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับเราเป็นศัตรู รวมถึงส่งเสริมสนับสนุนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ด้วยสันติวิธี

9. มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามหลักธรรม

ทุกคนควรมีศีลธรรมไว้เป็นหลักในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลให้ดำเนินไปอย่างเหมาะสม ถึงแม้จะไม่มีบทลงโทษใดๆ ก็ตาม

ลักษณะของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นสากล 8 ประการ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 51) ได้ระบุว่า ลักษณะของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นสากลนั้น ได้มีการทำการศึกษาวิจัยจากนักวิชาการจากทุกทวีปรวมกัน เพื่อเตรียมตัวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 และได้พิมพ์เผยแพร่ไปทั่วโลก โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. การเป็นผู้มีความรู้ มีการศึกษาและความสามารถที่จะมองเห็น และเข้าใจสังคมของตนเองและสังคมโลกเช่นสมาชิกของสังคมโลก
2. มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นและรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและผู้อื่นในบทบาทส่วนตนและต่อสังคม
3. มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับและอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
4. มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์ห้อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ
5. มีความเต็มใจที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยท่าทีสันติ ไม่ใช้ความรุนแรง
6. มีความเต็มใจที่จะเปลี่ยนการใช้ชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคเพื่อรักษาสีงแวดล้อม
7. มีความสามารถที่จะเข้าใจและปกป้องสิทธิมนุษยชน
8. มีความเต็มใจและมีความสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเมือง ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ชี้ว่าเป็นคุณสมบัติการเป็นพลเมืองดีควรเป็น 5 ประการ

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่สุมน อมรวิวัฒน์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน(2557, หน้า 52) ได้ชี้ให้เห็นว่าคุณสมบัติการเป็นพลเมืองดีควรเป็นดังนี้

1. เป็นผู้มีความเข้าใจวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตน ใช้สิทธิของตนภายในขอบเขตของกฎหมาย มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม
2. เป็นผู้ที่มีศีลธรรม มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษานับธรรมเนียมประเพณีร่วมวัฒนธรรมไทย สามารถที่จะถ่ายทอดคุณค่าและความภาคภูมิใจไปสู่ลูกหลาน
3. เป็นผู้ที่จัดระบบชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมกับฐานะ รู้จักใช้จ่ายพอเหมาะสมควรกับรายได้ รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ปรับตนเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ดี
4. เป็นผู้ที่มีความรักชาติ ศาสนา จงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์
5. เป็นผู้ที่รักความสงบ มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น มีวิจารณ์ญาณที่พิจารณาตัดสินว่าสิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว มีเหตุผล

คุณลักษณะหลักที่สำคัญของคนไทย 10 ลักษณะ ตามที่เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ได้

ทำการศึกษา

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2547 อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 52) ได้ศึกษาคุณลักษณะสำคัญที่พึงประสงค์ของคนไทยตามแต่ละช่วงวัย โดยการศึกษานี้ได้กำหนดเฉพาะคุณลักษณะหลักที่สำคัญของคนไทย 10 ลักษณะ โดยตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าคุณลักษณะดังกล่าวจะต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก อันจะมีส่วนในการนำพาบุคคลและประเทศชาติให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้น ได้แก่

1. มีความสามารถในการคิด
2. มีคุณธรรม ซื่อสัตย์และรักความถูกต้อง
3. ร่างกายแข็งแรง สุขภาพดีและสูงใหญ่
4. รักการเรียนรู้
5. มีสุขภาพจิตดี
6. ขยัน อดทน ทุ่มเท ทำงานหนัก
7. มีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม
8. มีระเบียบวินัย
9. รู้รอบด้านและเท่าทันเหตุการณ์
10. เห็นคุณค่าในเอกลักษณ์ไทย

คุณลักษณะของพลเมือง 6 ประการตามที่คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองด้านการพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีกำหนดขึ้นมา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, หน้า 55-56) ระบุว่าคณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สองด้านการพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี ได้กำหนดความเป็นพลเมือง โดยมีการวิเคราะห์จุดอ่อนของพลเมืองในสังคมไทยและกำหนดคุณลักษณะของพลเมืองเพื่อเป็นเป้าหมายร่วมในการพัฒนาพลเมืองดังนี้

- 1) มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์
- 2) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น
- 3) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง
- 4) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคนเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง

5) เคารพศรัทธา เคารพกฎหมาย ใช้ศรัทธาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

6) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการแนวคิดของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 56)

1. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม
5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
7. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี
11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา
12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

จุดหมายของหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556

จุดหมายของหลักสูตร (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2557, หน้า 2)

1. เพื่อให้มีความรู้ ทักษะและประสบการณ์ในงานอาชีพสอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพ สามารถนำความรู้ ทักษะและประสบการณ์ในงานอาชีพไปปฏิบัติงานอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ เลือกรับใช้การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสมกับตน สร้างสรรค์ความเจริญต่อชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ

2. เพื่อให้เป็นผู้มีปัญญา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่เรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและการประกอบอาชีพ สามารถสร้างอาชีพ มีทักษะในการจัดการและพัฒนาอาชีพให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

3. เพื่อให้มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ มีความมั่นใจและภาคภูมิใจในวิชาชีพที่เรียน รักงาน รักหน่วยงาน สามารถทำงานเป็นหมู่คณะได้ดี โดยมีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น

4. เพื่อให้เป็นผู้มีพฤติกรรมทางสังคมที่ดีงาม ทั้งในการทำงานการอยู่ร่วมกัน การต่อต้านความรุนแรงและสารเสพติด มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว หน่วยงาน ท้องถิ่นและประเทศชาติ อุทิศตนเพื่อสังคม เข้าใจและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีจิตสำนึกด้านปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี

5. เพื่อให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ มีคุณธรรมจริยธรรม และวินัยในตนเอง มีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ เหมาะสมกับงานอาชีพ

6. เพื่อให้ตระหนักและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของประเทศและโลกมีความรักชาติ สำนึกในความเป็นไทย เสียสละเพื่อส่วนรวม ดำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์เนื้อหาด้านพลเมืองศึกษา

จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์หนังสือเรียนและด้านเนื้อหาพลเมืองศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 51 - 56), (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2557, หน้า 2) และแนวคิดเกี่ยวกับพลโลกศึกษา (Global Citizenship) (อนุรักษ์ ลาวิลาศ (2554, ออนไลน์) ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาประยุกต์สร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์หนังสือเรียนรายวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ดังนี้

1. ลักษณะการเป็นพลโลกศึกษา 9 ประการ (อนุรักษ์ ลาวิลาศ (2554, ออนไลน์)
2. ลักษณะของพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่เป็นสากล 8 ประการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 51)
3. คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เป็นคุณสมบัติการเป็นพลเมืองดีควรเป็น 5 ประการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 52)
4. คุณลักษณะหลักที่สำคัญของคนไทย 10 ลักษณะ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 52)
5. คุณลักษณะของพลเมือง 6 ประการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 55-56)
6. ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2557, หน้า 56)
7. จุดหมายของหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2556 (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2557, หน้า 2)

1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ (Have freedom and self-reliance)
2. เห็นคนเท่าเทียมกัน (Treat people equally)
3. ยอมรับความแตกต่าง (Accept the differences)
4. เคารพสิทธิผู้อื่น (Respect the rights of others)
5. รับผิดชอบต่อสังคม (Have social responsibility)
6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม (Understand democracy)